

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Факултет по славянски филологии

Катедра по руска литература

Ребека Джили

**Память и культурная идентичность
в мемуарной прозе кн. И. М. Долгорукова**

**(Памет и културна идентичност
в мемоарната проза на кн. И. М. Долгоруков)**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Област на висше образование: Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1. Филология

Научна специалност: руска литература на XVIII век

Научен ръководител: Проф. д-р Ангелина Иванова Вачева

СОФИЯ

2024

НАУЧНО ЖУРИ

Рецензенти:

Доц. д-р Румяна Парашкевова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Проф. д.ф.н. Денка Кръстева-Петрова
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Автори на становища:

Проф. д-р Ренета Божанкова
Софийски Университет „Св. Климент Охридски“

Проф. д.ф.н. Дечка Чавдарова
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Доц. д-р Радостин Русев
Институт за литература при БАН

Дисертационният труд „Память и культурная идентичность в мемуарной прозе кн. И. М. Долгорукова (Памет и културна идентичност в мемоарната проза на кн. И. М. Долгоруков)“ е обсъден и предложен за публична защита на заседание на Катедрата по руска литература при Факултета по славянски филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, проведено на 27.02.2024 г.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 03 юли 2024 г. от 14.30 в Конферентна зала, Ректорат (СУ).

СЪДЪРЖАНИЕ

1. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА НА РУСКИ ЕЗИК	3
2. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК.....	5
3. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД; АКТУАЛНОСТ НА ТЕМАТА И ВЪВЕДЕНИЕ В ПРОБЛЕМАТИКАТА	7
4. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	10
5. ЛИТЕРАТУРА КЪМ АВТОРЕФЕРАТА.....	63
6. ОСНОВНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	68
7. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА.....	70

1. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

ВВЕДЕНИЕ	5
ГЛАВА ПЕРВАЯ. ПАМЯТЬ, КУЛЬТУРА И МЕМУАРИСТИКА: НАУЧНЫЕ ПАРАДИГМЫ	32
1.1. Память и культура в универсуме интерпретаций гуманитарных наук	32
1.2. Мемуаристика и автобиография между документальностью и фикцией	43
Итоги	53
ГЛАВА ВТОРАЯ. ТИПОЛОГИЯ РУССКОЙ МУЖСКОЙ АВТОБИОГРАФИИ XVIII – НАЧАЛА XIX ВЕКА	55
2.1. Мужская мемуаристика в России XVIII – начала XIX века	55
2.2. Прагматика и поэтика автобиографии И. М. Долгорукова	63
Итоги	77
ГЛАВА ТРЕТЬЯ. АВТОБИОГРАФИЧЕСКОЕ «Я» И ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ НАРРАТИВ В «ПОВЕСТИ О РОЖДЕНИИ МОЕМ, ПРОИСХОЖДЕНИИ И ВСЕЙ ЖИЗНИ» КН. И. М. ДОЛГОРУКОВА	78
3.1. Автобиография кн. И. М. Долгорукова с точки зрения истории эмоций	78
3.2. «[Я] не мог никогда скрыть своих чувств». Культ эмоций в восприятии И. М. Долгорукова	80
3.3. «Род князей Долгоруких есть род доблестный и знаменитый». Гордость и род	82
3.4. «Что милее родства, искренности и приязни!». Эмоции и семья в интерпретации И. М. Долгорукова	91
3.5. «Что заменит отца или мать?». Родительская привязанность и сыновняя преданность	96
3.6. «Любовь двух сердец, связанных вместе, есть блаженство человека». Эмоции в супружеской жизни И. М. Долгорукова	105
3.7. «Для кого же приличнее всем пожертвовать, как не для детей своих?». Сентиментальность любящего отца	117
3.8. «От тоски сердечной никуда не уйдешь». И. М. Долгоруков, чувства и память о близких	128
Итоги	132
ГЛАВА ЧЕТВЕРТАЯ. СЛУЖБА И ФОРМИРОВАНИЕ АВТОБИОГРАФИЧЕСКОГО МИФА. ДВОРЯНСКАЯ ЭТИКА ДОЛГА И САМОИДЕАЛИЗАЦИЯ КН. И. М. ДОЛГОРУКОВА	133
4.1. Феномен русского дворянства глазами кн. И. М. Долгорукова	133
4.2. «Я [...] делал дело государево с тем совестным страхом, [...] с какою дворянин прямой, потомок Долгоруких рода, должен был звание свое не всеу носить». Самоидеализация служащего дворянина	135
4.3. «Служить отечеству с усердием [...] в безотечественном царстве есть химера [...] и горячка молодого воображения». Долгоруковская борьба с несправедливостью	144
4.3.1. «Служба [...] приходила час от часу в упадок». Коррупция и юстиция	147
4.3.2. «Ревизия требует ума, сметливости, познаний». Ревизии и бюрократизация	152
4.3.3. «Шайка моих врагов и там, и сям была очень велика». Вражда, зависть и обиды в мире службы	154
4.3.4. «Петербург, эт[а] Гоморр[а] нашего времени». Столица и судьба карьеры	157

4.3.5. « <i>Чин и почести суть химеры</i> ». <i>Опасное очарование чинов и орденов</i>	160
4.4. «Я знакомился с людьми большого света, находил покровителей, участников в моей судьбе и службе». И. М. Долгоруков и патрон-клиентские отношения	165
4.5. «Царь – все! Он закон! Он истина! Он Бог земной!». Отношения между императорской властью и подданными	173
4.6. «О! Политика того времени обильна была в материалах для разговора!». Политическая идентичность кн. И. М. Долгорукова	186
Итоги	194

ГЛАВА ПЯТАЯ. КН. И. М. ДОЛГОРУКОВ И ДВОРЯНСКАЯ ОБЩЕСТВЕННАЯ ЖИЗНЬ XVIII – НАЧАЛА XIX ВЕКА

5.1. Культура и индивид в автобиографическом портрете кн. И. М. Долгорукова	196
5.2. «Я был не патриот пензенский, а эмигрант московский». Столицы и провинция	197
5.2.1. « <i>Это свое, это домашнее</i> ». <i>Дом и имение</i>	202
5.2.2. « <i>Наконец сделался помещиком одной нужде и нищете</i> ». <i>Помещик и крестьяне</i>	207
5.3. «Я любил природу, но в убранстве роскошном». И. М. Долгоруков и природа	212
5.4. «Я совсем не знаток в медицине». Медицина и здоровье	219
5.5. «Терпеть, тужить и уповать на одного Бога – вот единственное прибежище честных людей в нашем мире». Антиклерикализм и вера	231
5.6. «[1812] Год ужасный в летописях русских!». Рецепция и деконструкция «метанарративов»	240
5.7. «Для веселья мне все кажется возможно, пристойно и позволительно». Развлечения и досуг	251
5.7.1. « <i>В меня тогда театральный демон вселился</i> ». <i>Театральность и действительность</i>	255
5.7.2. « <i>В старости, свободе, уединении, что питательнее для сердца и ума, как книги?</i> ». <i>Книги и чтение</i>	258
5.7.3. « <i>Я старался [...] заняться литературой, как единственным моим прибежищем во времена ненастные</i> ». <i>Писатель и поэт</i>	267
Итоги	271

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

БИБЛИОГРАФИЯ

2. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

ВЪВЕДЕНИЕ	5
ПЪРВА ГЛАВА. ПАМЕТ, КУЛТУРА И МЕМОАРИСТИКА: НАУЧНИ ПАРАДИГМИ	32
1.1. Паметта и културата в интерпретативното пространство на хуманитарните науки	32
1.2. Мемоаристиката и автобиографията между документалността и фикцията	43
Изводи	53
ВТОРА ГЛАВА. ТИПОЛОГИЯ НА РУСКАТА МЪЖКА АВТОБИОГРАФИЯ ОТ XVIII – НАЧАЛОТО НА XIX ВЕК	55
2.1. Мъжката мемоаристика в Русия от XVIII – началото на XIX век	55
2.3. Прагматика и поезика на автобиографията на И. М. Долгоруков	63
Изводи	77
ТРЕТА ГЛАВА. АВТОБИОГРАФИЧНИЯТ „АЗ” И ЕМОЦИОНАЛНИЯТ НАРАТИВ В „ПОВЕСТЬ О РОЖДЕНИИ МОЕМ, ПРОИСХОЖДЕНИИ И ВСЕЙ ЖИЗНИ” НА КНЯЗ И. М. ДОЛГОРУКОВ	78
3.1. Автобиографията на княз И. М. Долгоруков от гледна точка на историята на емоциите	78
3.2. „[Я] не мог никогда скрыть своих чувств“. Култът към емоциите във възприятието на И. М. Долгоруков	80
3.3. „Род князей Долгоруких есть род доблественный и знаменитый“. Гордостта и родът	82
3.4. „Что милее родства, искренности и приязни!“. Емоциите и семейството в интерпретацията на И. М. Долгоруков	91
3.5. „Что заменит отца или мать?“. Родителската привързаност и синовната преданост	96
3.6. „Любовь двух сердец, связанных вместе, есть блаженство человека“. Емоциите в брачния живот на И. М. Долгоруков	105
3.7. „Для кого же приличнее всем пожертвовать, как не для детей своих?“. Сантименталността на любящия баща	117
3.8. „От тоски сердечной никуда не уйдешь“. И. М. Долгоруков, чувствата и паметта за близките	128
Изводи	132
ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. СЛУЖБАТА И ФОРМИРАНЕТО НА АВТОБИОГРАФИЧНИЯ МИТ. ДВОРЯНСКАТА ЕТИКА НА ДЪЛГА И САМОИДЕАЛИЗАЦИЯТА НА КНЯЗ И. М. ДОЛГОРУКОВ	133
4.1. Феноменът на руското дворянство през погледа на княз И. М. Долгоруков	133
4.2. „Я [...] делал дело государево с тем совестным страхом, [...] с какою дворянин прямой, потомок Долгоруких рода, должен был звание свое не всеу носить“. Самоидеализацията на служещия дворянин	135
4.3. „Служить отечеству с усердием [...] в безотечественном царстве есть химера [...] и горячка молодого воображения“. Борбата на И. М. Долгоруков с несправедливостта	144
4.3.1. „Служба [...] приходила час от часу в упадок“. Корупция и правосъдие	147
4.3.2. „Ревизия требует ума, сметливости, познаний“. Ревизии и бюрократизация	152

4.3.3. „Шайка моих врагов и там, и сям была очень велика“. Враждебността, завистта и обидите в служебния свят	154
4.3.4. „Петербург, эт[а] Гоморр[а] нашего времени“. Столицата и кариерната съдба	157
4.3.5. „Чин и почести суть химеры“. Опасният чар на чиновете и ордентите	160
4.4. „Я знакомился с людьми большого света, находил покровителей, участников в моей судьбе и службе“. И. М. Долгоруков и патрон-клиентските отношения	165
4.5. „Царь – все! Он закон! Он истина! Он Бог земной!“. Отношенията между императорската власт и поданиците	173
4.6. „О! Политика того времени обильна была в материалах для разговора!“. Политическата идентичност на княз И. М. Долгоруков	186
Изводи	194

ПЕТА ГЛАВА. КНЯЗ И. М. ДОЛГОРУКОВ И ДВОРЯНСКИЯТ ОБЩЕСТВЕН ЖИВОТ ОТ XVIII – НАЧАЛОТО НА XIX ВЕК

5.1. Културата и индивидът в автобиографичния портрет на княз И. М. Долгоруков	196
5.2. „Я был не патриот пензенский, а эмигрант московский“. Столиците и провинцията	197
5.2.1. „Это свое, это домашнее“. Домът и имението	202
5.2.2. „Наконец сделался помещиком одной нужде и нищете“. Помешчикът и селяните	207
5.3. „Я любил природу, но в убранстве роскошном“. И. М. Долгоруков и природата	212
5.4. „Я совсем не знаток в медицине“. Медицина и здраве	219
5.5. „Терпеть, тужить и уповать на одного Бога – вот единственное прибежище честных людей в нашем мире“. Антиклерикализъм и вяра	231
5.6. „[1812] Год ужасный в летописях русских!“. Рецепция и деконструкция на „метанаративите“	240
5.7. „Для веселья мне все кажется возможно, пристойно и позволительно“. Развлечения и свободно време	251
5.7.1. „В меня тогда театральный демон вселился“. Театралност и действителност	255
5.7.2. „В старости, свободе, уединении, что питательнее для сердца и ума, как книги?“. Книгите и четенето	258
5.7.3. „Я старался [...] заняться литературой, как единственным моим прибежищем во времена ненастные“. Писателят и поетът Долгоруков	267
Изводи	271

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

БИБЛИОГРАФИЯ

3. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД: АКТУАЛНОСТ НА ТЕМАТА И ВЪВЕДЕНИЕ В ПРОБЛЕМАТИКАТА

Дисертацията изследва мемоарната проза на княз Иван Михайлович Долгоруков (1764–1823), интересен писател, поет, драматург, бележита личност на руската културна сцена от края на XVIII век и началото на XIX век, с особено внимание към неговата автобиография, озаглавена „Повесть о рождении моем, происхождении и всей жизни, писанная мной самим и начатая в Москве 1788-го года в августе месяце, на 25-ом году от рождения моего. В книгу сию включены будут все достопамятные происшествия, случившиеся уже со мною до сего года и вперёд имеющие случиться. Здесь же впишутся копии с примечательнейших бумаг, кои будут иметь личную со мною связь и к собственной истории моей уважительное отношение“ (Долгоруков 2004/2005). Дисертационният труд осъществява монографичен анализ на този малко известен и все още слабо изследван текст.

Изследването на творчеството на този автор е особено интригуващо. През последните години може да се наблюдава подновено внимание към неговото литературно наследство¹. Но все пак текстовете на княза са изследователско поле, което все още предстои да бъде проучвано в дълбочина.

Въпреки че приживе И. М. Долгоруков минава за успешен писател и немалко бъдещи класици на руската художествена словесност (П. А. Вяземски, А. С. Пушкин, К. Н. Батюшков, Н. В. Гогол и С. Т. Аксаков) ценят неговата поезия, той днес обикновено се смята за „второстепенен писател“. Това обяснява малкия брой научни трудове, разглеждащи неговото творчество.

Изследването на подобни „маргинализирани“ автори обаче предоставя възможност за по-задълбочено и добро разбиране на „каноничната“ литература. В текстовете на такива писатели по-явно изпъква усвояването на доминиращата поетика и актуалните литературни модели, присъщи за даден литературноисторически период.

Случаят с И. М. Долгоруков е още по-интересен, защото той пише различни автобиографични и мемоарни произведения. В тях е отложена паметта за важни исторически и културни събития, като едновременно с това те отразяват влиянието на различни литературни

¹ В. Н. Коровин издава през 1997 „Капище моего сердца, или Словарь всех тех лиц, с которыми я был в разных отношениях в течение моей жизни“ (Долгоруков 1997). Н. В. Кузнецова и М. О. Мелцин публикуват и коментират първото интегрално издание на обемната автобиография на И. М. Долгоруков „Повесть о рождении моем, происхождении и всей жизни...“ (Долгоруков 2004/2005)“. В момента те готвят първата пълна публикация на всички стихотворения на този автор.

тенденции и на променящия се културен контекст върху творческия почерк на техния автор. „Повестъ“ и другите мемоарни текстове на И. М. Долгоруков предлагат богат материал за изучаване и реконструкция на дворянската менталност и култура от границата между вековете, защото техните кодове и матрици са в основата на Долгоруковото „писане за себе си“.

Тъй като днес повечето от съществуващата сравнително малобройна литература за И. М. Долгоруков се фокусира само върху неговата поезия, а мемоаристиката му (с редки изключения) остава практически незабелязана, тази дисертация цели да даде своя принос в нейното критическо осмисляне.

Целта на предложения дисертационен труд са анализът и интерпретацията на взаимовръзката между паметта и културната самоидентификация на повествователя в автобиографията на И. М. Долгоруков. Тези изследователски процедури предполагат обосновано разбиране за спецификата на Долгоруковата мемоарна проза в контекста на руската мемоаристика и на дворянската култура от края на XVIII и началото на XIX век. **Предметът** на дисертацията е реконструкция на сложната и нееднозначна културна идентичност на повествователя в автобиографията на И. М. Долгоруков – текст, който е в най-голяма степен релевантен за изследователските ни намерения. Вторият значим мемоарен текст на писателя – „Капище моего сердца, или Словарь всех тех лиц, с коими я был в разных отношениях в течение моей жизни“ е в по-малка степен съотносим с темата и предмета на дисертацията, защото представлява „мозайка“ от портрети на автори съвременници. Неговата центробежност, ахронологичност и фрагментарност „раздробяват“ образа на мемоариста. И в пътеписите на автора липсва целенасочената представа за формирането на личността на автобиографа. Изборът на автобиографията за основен изследователски обект не означава пренебрегване на останалите еготекстове на И. М. Долгоруков – те са привлечени в анализа за сравнения и паралели, които съдействат за адекватното възприемане и тълкуване на автобиографичния наратив.

За реализацията на поставената цел са формулирани следните **задачи**:

1. В съответствие с избраната тема да се представи преглед на съвременните „изследвания на паметта“ и теоретични възгледи за жанра на автобиографията, за да се обосноват актуалността на проблематиката, залегнала в дисертацията, и нейните методологични опори;

2. Да се впише текстът на И. М. Долгоруков в развитието на автобиографичния жанр в руската литература от края на XVIII – началото на XIX век, като се открият неговите сходства със и различията му от автобиографичната проза на други автори от този период;
3. Да се изведат основните типологични и поетологични характеристики на „Повестъ“, които я идентифицират като рядък образец на мъжката автобиография в Русия от XVIII – началото на XIX век;
4. Да се демонстрира тясната връзка между културните представи, кодове, норми и стереотипи на поведение на дворянството от дадения период и акта на самоописание в автобиографията на И. М. Долгоруков;
5. Да се установят основните области на самоидентификация на разказвача в „Повестъ“ – личния, служебния и обществения живот, и да се анализира спецификата на авторското себеопределяне във всяка от тях;
6. С опора в разностранната идентификация на разказващия субект в автобиографията на И. М. Долгоруков постепенно да се реконструират нейните индивидуални особености;
7. Да се определят и обосноват комуникативните намерения на самоописанието в „Повестъ“, а именно – желанието на И. М. Долгоруков да се оправдае пред потомците си и да извлече морални поуки за тях от своя личен опит.

Хипотезата, която се проверява в дисертацията, е, че описанието на преживяното в его-текстовете на И. М. Долгоруков и преди всичко в неговата автобиография е акт на конструиране на авторската културна идентичност в съответствие с определена интенция – самоидеализация, мотивирана от морализаторска цел.

В дисертацията е използван мултидисциплинарен подход, при който анализът и интерпретацията на изследваната мемоарна проза се осъществяват в сътрудничество с различни дисциплини: история, културология, социология, антропология, семиотика, философия и др. Прилаганата в изследването методология е комплексна и съчетава общонаучни методи като историзъм, анализ и синтез, индукция и дедукция с някои конкретнаучни методи, които са съгласувани със спецификата на темата, целите и задачите на дисертацията – биографизъм, анализ на жанровата поетика, реконструкция на културното поле и др. Под внимание са взети и новите научни концепции, отнасящи се към теорията и жанровата специфика на его-текстовете като продукти на паметта и авторепрезентацията.

4. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е с общ обем 291 стандартни страници и се състои от въведение, пет глави, заключение, списък на съкращенията, списък на библиографията, съдържащ 355 библиографски източника, и една илюстрация.

„ВВЕДЕНИЕ“ („ВЪВЕДЕНИЕ“, с. 5–31) представя биографията и литературното наследство на И. М. Долгоруков със специално внимание към неговата мемоарна проза и конкретно автобиографията му. Представена е критическата рецепция на творчеството на автора и редките научни метатекстове за „Повестъ“. В тази част на дисертацията се определят обектът, целта и задачите на изследването и се аргументира актуалността на избраната тема.

Вниманието към миналото, неговото реконструиране чрез паметта и формирането на културната идентичност характеризира днешното съвременно общество или, по думите на френския социолог и философ Жил Липовецки, „хипермодерното“ общество (Lipovetsky 2008)². В хипермодерната епоха човекът е „обсебен“ от паметта. Тя става обект на идеологически спекулации, но, преди всичко, определя индивидуалното и колективното себевъзприемане.

Разпространеният интерес към паметта не оставя безразличен академичния свят, който все по-настойчиво се обръща към различните репрезентации на миналото в културната история на човечеството. В този контекст изследването на автобиографичната и мемоарната проза придобива нова актуалност. Незаслужено пренебрегвани и останали дълго време в периферията на академичния интерес, днес его-текстовете претърпяват истински издателски бум³. Те се превръщат в източници от първостепенно значение за изследване на връзката между памет, култура и идентичност.

² Жил Липовецки въвежда термина „хипермодерност“, за да опише новата ера, започнала през 90-те години на миналия век.

³ Днес новите технологии предлагат иновативни подходи към „писането за себе си“, но читателите продължават да се интересуват от традиционните автобиографии, дневници, записки и т. н. Това е очевидно от популярността им на издателския пазар.

Във встъплението се изтъква, че културната памет⁴ и нейната проблематика добива актуалност още през „дългия руски XVIII век“⁵, когато автобиографичната и мемоарната проза възникват и се утвърждават в руското културно пространство. Популярността на мемоарните и автобиографичните повествования се свързва с формирането на колективно историческо самосъзнание в средите на руската аристокрация, от една страна, и с развитието на родово-семејната и индивидуалната саморефлексия, от друга. Тези процеси намират израз и в мемоарната проза на „забравения“ княз И. М. Долгоруков, която е в центъра на дисертационния труд. Предвид днешната непопулярност на този автор във встъплението е дадена основна биографична информация за него, необходима за правилното дешифриране на Долгоруковите его-текстове.

Княз Иван Михайлович Долгоруков (1764–1823) принадлежи към един от най-древните родове на московското дворянство. Той е Рюрикович от XXVIII коляно. През цялата руска история Долгорукови се гордеят с важни личности в двора и във войската. По време на краткото управление в края на 20-те години на XVIII век на Петър II (1715–1730) семейството достига апогея на своята икономическа и политическа мощ, но внезапната смърт на императора и възкачването на трона на Ана Йоановна (1730–1740) водят до изпадането на рода в немилост⁶.

И. М. Долгоруков е внук на Иван Алексеевич Долгоруков, бивш фаворит на Петър II, който е екзекутиран заради участието му в съставянето на фалшивото завещание на императора. Неговата баба е Наталия Борисовна Долгорукова, произхождаща от Шереметеви, един от най-богатите и могъщи родове в Руската империя. Тя избира да последва съпруга си на заточение в Сибир едва три дни след сватбата им. През 1740 г. И. А. Долгоруков е екзекутиран. След завръщането си от заточение Наталия Борисовна приема монашески обет, но първо изпълнява майчинските си задължения, завършвайки образованието на децата си. Героичният ѝ избор да последва мъжа си в изгнание и нейната съпругеска вярност винаги предизвикват възхищението на И. М. Долгоруков и остават запечатани в руското колективно съзнание. Историята на Н. Б. Долгорукова вдъхновява много руски романтици, които я превръщат в героиня на свои произведения. Царската немилост и пропуснатите шансове на младини пречат на бащата на

⁴ Успешната формулировка „културна памет“ е въведена от Ян Асман, вж. Асман 2004.

⁵ Понятието „дълъг XVIII век“, разширяващо времевата рамка на века, е използвано от изследователи, обединени в *International Society of Eighteenth-century Studies/Société Internationale d'étude du dix-huitième siècle (ISECS/SIEDS)*. Що се отнася до „руския дълг XVIII век“, *Study Group on Eighteenth-century Russia* разглежда последните десетилетия на XVII век и декабристкото въстание от 1825 г. като ориентири за неговото начало и край.

⁶ Загубата на милостта на новата императрица е свързана с опита на Долгорукови да завземат властта с изготвянето на фалшиво завещание на Петър II, в което Екатерина Алексеевна Долгорукова, годеницата на младия император, е посочена за наследница на трона.

мемоариста Михаил Иванович Долгоруков да заеме подобаващо за древния род място в бюрократичната йерархия.

За И. М. Долгоруков възстановяването на миналото величие на древния род става мисия на живота му. С тази цел той постъпва в армията. Опитът му от Руско-шведската война от 1788–1790 г. го убеждава да предпочете административната кариера. Князът става вице-губернатор в Пенза (1791–1796), чиновник в Соляная Контора⁷ (1797–1801) и губернатор във Владимир (1802–1812). Въпреки тези важни длъжности И. М. Долгоруков не постига успехите, които според него са достойни за княжеската му титла. Затова службата в руската държавна администрация се превръща в мъченичество за него. Извън служебната си дейност Иван Михайлович проявява влечение към литературата.

Той е поет и драматург, който има завиден успех сред тогавашните читатели. Дисертацията подчертава трудността за еднозначна категоризация на този автор в контекста на основните тогава литературни течения на времето и възприема гледната точка на Дмитрий Николаевич Черниговски, който определя И. М. Долгоруков като „еклектичен поет“ (Черниговски 1992: 6). Творчеството му, разнообразно в тематично, жанрово и стилово отношение, не се вмести изцяло и безпроблемно в нито една от популярните тогава литературни парадигми – на класицизма, сантиментализма и зараждащия се романтизъм. Дори членството и интересът му към „консервативни“ литературни обединения като „Беседа любителей российского слова“⁸ не го води до последователно прилагане на принципите на групата в неговото писане. Напротив, И. М. Долгоруков се интересува от творчеството на сантименталиста и европофил Николай Михайлович Карамзин. Тази еkleктика обяснява и липсата на естетически трактати у автора, който винаги неохотно теоретизира собствената си литературна позиция.

Князът пише елегии, оди, сатири и др., чиято обща черта е битовият и домашен им характер. Темите и героите на произведенията му често са вдъхновени от неговото всекидневие.

И. М. Долгоруков е и продуктивен автор на мемоарна и автобиографична проза. Той следва семейна традиция в страстта си към „писането за себе си“. Неговата баба Н. Б. Долгорукова е авторката на един от първите женски автобиографични прозаични текстове в Русия. Внукът

⁷ Соляная контора (Солната кантора) е институция, създадена в началото на XVIII век от Петър I, премахната от Екатерина II (1783) и въведена отново от Павел I (1797). Тя отговаря за регулирането на разпределението на сол в империята.

⁸ Основана в Санкт Петербург през 1811 г., „Беседата“ отстоява консервативния и в голяма степен националистичен възглед за литературата, противопоставящ се на опитите на Н. М. Карамзин и неговите съмишленици да реформират, модернизират, руския литературен език.

високо цени спомените на баба си и именно благодарение на него мемоарите ѝ са публикувани за първи път в сп. „Друг юношества” през 1810 г.⁹

И. М. Долгоруков създава немалко и различни в жанрово отношение его-текстове. В дисертацията са представени основните характеристики на онези от тях, които са достигнали до нас в цялостен вид¹⁰. Князът е автор на три пътеписа: „Славны бубны за горами или Путешествие мое кое-куда 1810 года“ (Долгоруков 1870a), „Журнал путешествий из Москвы в Нижний 1813 года“ (Долгоруков 1870b) и „Путешествие в Киев в 1817 году“ (Долгоруков 1870c). Първите два текста са разделени на глави, които са посветени на различни етапи от пътуванията на автора. В тези пътеписи целта на писателя е да образова и развлича читателя с описанието на места, хора и случки от неговите странствания из украинските земи и до Нижни Новгород. В „Путешествие в Киев в 1817 году“ И. М. Долгоруков използва различен подход към жанра. Отчетът за пътуването е написан под формата на дневник. Тонът е по-сериозен, а повествованието включва интимни и философски размишления на автора.

Трите пътеписа с присъщите им различни наративни стратегии отразяват динамиката на жанра в Русия, който става популярен там именно в края на XVIII и началото на XIX век. В тях И. М. Долгоруков използва типични за тогавашната пътеписна литература практики и похвати. Например, писателят представя своите текстове не толкова като апостериорна обработка на спомените на своето пътешествие, а по-скоро като пряко свидетелство за преживяваното, което поставя читателя в позицията на негов виртуален спътник. В тези его-текстове князът имитира популярните тогава травелози по модела, зададен от Л. Стърн. Авторът е сред първите писатели, които посвещават текстовете си на пътуванията си в Руската империя, а не на „гранд тур“ в чужбина.

Уникално произведение е „Капище моего сердца, или Словарь всех тех лиц, с коими я был в разных отношениях в течение моей жизни“ (Долгоруков 1997). Текстът е особен литературен календар, в който на всеки ден от годината е посветен литературен портрет на човек, с когото авторът се е срещал в живота си. Неговата оригиналност се състои в обединението на жанра на литературния портрет с автобиографичния разказ в стила на Жан-Жак Русо. Освен това, чрез тази колекция от лични спомени авторът преследва различни цели, сред които са опазването на

⁹ Те са публикувани втори път век по-късно под заглавието „Своеручные записки княгини Натальи Борисовны Долгорукой дочери г. фельдмаршала графа Бориса Петровича Шереметева“ (Долгорукая 1913).

¹⁰ За съжаление, военният дневник „Записки шведского подхода“, написан от И. М. Долгоруков по време на неговото участие на руско-шведската кампания през 1788–1790 г., е само частично запазен в ръкопис.

субективните впечатления от общуването с различни личности, което придава на повествованието особена задушевност; насладата от припомнянето на преживяното и желанието да преподаде „житейски уроци“ на своите потомци.

Морализаторските намерения и „изповедният“ модел на Ж.-Ж. Русо обединяват „Капище моего сердца...“ с автобиографията на писателя „Повесть о рождении моем, происхождении и всей жизни...“. Тя заема централно място в богатия репертоар от его-текстовете на И. М. Долгоруков. Макар и с известни прекъсвания, писателят пише историята на своя живот през цялото си зряло съществуване. Резултатът е обемен ръкопис, публикуван в пълен вид едва в началото на ХХІ век¹¹.

Във всичките си мемоарни и автобиографични произведения Иван Михайлович се стреми да създаде убедителна представа за себе си като достоен представител на руското дворянство, като не пропуска да подчертае своята необикновеност. В увода са сравнени два автопортрета на княза – в стихове и в проза, което позволява да се открият някои характерни черти на неговия подход към самоописанието. В стихотворението „Я“ и в автопортрета, съдържащ се в „Повесть“, И. М. Долгоруков със самоирония и привидна „искреност“ говори за своята физическа непривлекателност и за скромния си ум. От друга страна, той изтъква моралните си качества, следвайки културните стандарти на сантиментализма, които придават по-голямо значение на етичното поведение на човека, отколкото на неговата външен вид или начетеност.

Въпреки че първите публикации за творчеството на И. М. Долгоруков се появяват още през ХІХ век благодарение на статиите на Михаил Николаевич Лонгинов (Лонгинов 1865а; Лонгинов 1865b) и биографията от Михаил Александрович Дмитриев (Дмитриев 1863), то и до днес изследванията на Долгоруковото литературно наследство остават спорадични, като имат или твърде общ, или твърде частен характер.

Трудът от Дмитрий Николаевич Черниговски „Долгоруков как поэт-сатирик“ (Черниговски 1992) е сред малкото дисертации, посветени специално на И. М. Долгоруков. В него се анализират сатиричните творби на поета и се определя мястото им в руската сатирична литература от края на ХVІІІ и началото на ХІХ век. Важен е приносът и на Пьотър Михайлович Бицили, който в статията си „Заметки о лексических и тематических совпадениях и заимствованиях у русских авторов-

¹¹ Някои фрагменти от автобиографията са публикувани през ХІХ век в сборника с произведения на автора и в списанията като „Москвитянин“, „Русская старина“, „Русский архив“ и „Русский библиофил“. В началото на миналия век се прави опит за публикуване на целия ръкопис на И. М. Долгоруков, но проектът остава неосъществен и изданието спира до разказа за 1800 г., вж. Долгоруков 1916.

класиков“ (Бицили 1934) идентифицира възможно влияние на поезията на И. М. Долгоруков върху различни автори от „златния век“ на руската литература.

В София е публикувана и единствената съвременна монография за писателя – „Князь Иван Михайлович Долгоруков – благородный артист, режиссер, драматург“ от Рима Бицаева-Стойнова (Бицаева-Стойнова 2013), която реконструира образа на княза като актьор, режисьор и сценарист. Изследователката е и автор на статията „И. М. Долгоруков – автор сатирических произведений в адрес Александра I“ (Бицаева-Стойнова 1988), която излиза в научното списание „Болгарская русистика“. В нея авторката определя критиката спрямо император Александър I като лайтмотив в няколко от одите на И. М. Долгоруков.

За Михаил Леонович Гаспаров князът е ярък пример и емблематичен представител на „алтернативната поезия“, която влияе дори на творчеството на А. С. Пушкин (Гаспаров 2001: 113). Именно подчертаването на своеобразността на поетическата продукция на Иван Михайлович и нейния (често забравян) отпечатък, оставен в руската литература, обединява голяма част от научните публикации за И. М. Долгоруков. Дисертационният труд споделя мнението на гореспоменатите учени и цели да покаже, че оригиналността е също характерна черта на его-текстовете на автора.

Изследванията върху мемоаристиката на писателя определено са рядкост. Дисертацията на В. Г. Новицки, посветена на прозата на И. М. Долгоруков, може да се счита за изключение (Новицки 1952)¹². По-голямата част от научната литература върху Долгоруковата мемоарната и автобиографичната проза се свежда до общи наблюдения. Често текстовете се използват само за демонстриране на определени културни и/или литературни феномени, като например тематизацията на детството (Кошелева 2000), противопоставянето на града и провинцията в културата на XVIII век (Перси 2000), влиянието на реториката на сантиментализма върху поетите и прозаичите (Кочеткова 1994) или специфичните мотивации на писателите в Русия през XVIII – началото на XIX век да се насочат към литературното творчество (Николаев 2017). Андрей Григориевич Тартаковски включва автобиографията на И. М. Долгоруков в своята основополагаща монография „Русская мемуаристика XVIII – первой половины XIX века. От рукописи к книге“ (Тартаковски 1991). Но, тъй като целта на изследователя е да представи

¹² За съжаление, този източник остана недостъпен за автора на настоящото изследване. Въпреки това, два мотива ни позволяват да подчертаем новостта на нашия анализ в сравнение с изследванията на Н. В. Новицки. Дисертационният труд на изследователя е публикуван преди издаването на интегралните версии на всички автобиографични произведения на И. М. Долгоруков. Освен това, през 50-те години на XX век все още не е утвърден новият литературоведски подход към изследването на его-текстовете.

еволюцията на автобиографичните жанрове в Русия през дадения период, в книгата си той само най-общо описва особеностите на „Повестъ“. Н. В. Кузнецова и М. О. Мелцин са учените, които се посвещават през последните десетилетия на изследването на този автор и, конкретно, на неговата автобиография, която издават през 2004 и 2005 в престижната академична серия „Литературное наследство“. В своите статии и подробни коментари върху „Повестъ“ те подчертават нейните специфики и анализират начина, по който писателят интерпретира своето минало. Тези изследователи се ангажират с обяснението на много културни реалии и биографични факти, които са неизвестни на днешния читател или непонятни за него, но играят важна роля в автобиографичния наратив на И. М. Долгоруков¹³.

Като цяло, мемоарната проза на Иван Михайлович Долгоруков остава все още слабо проучена, което прави нейното изследване перспективно. Мемоарните произведения на този автор са феномен в руската култура от края на XVIII – началото на XIX век и незаменим източник на познание за механизмите на себеосмисляне и самоопределяне чрез паметта и словото в това отдалечено от нас време.

Първата глава **„ПАМЯТЬ, КУЛЬТУРА И МЕМУАРИСТИКА: НАУЧНЫЕ ПРАДИГМЫ“** („ПАМЕТ, КУЛТУРА И МЕМОАРИСТИКА: НАУЧНИ ПАРАДИГМИ“, с. 32–54) предлага преглед на основните тенденции в изследванията на културната памет и на ролята ѝ за формиране на колективната и индивидуалната идентичност. В тази част на дисертационния труд са представени и основните изследвания върху спецификата на мемоарната проза и в частност – върху жанра на автобиографията в западната и руската хуманитаристика.

В раздела **„1.1. Память и культура в универсуме интерпретаций гуманитарных наук“** („1.1. Паметта и културата в интерпретативното пространство на хуманитарните науки“, с. 32–43) се отбелязва, че паметта се е превърнала във феномен, към който съвременното общество проявява особен интерес. Нейната идеологическа, идентифицираща, спекулативна и т. н. употреба е в тясна връзка с културния контекст. Паметта, културата и тяхното значение за формирането и

¹³ Вж. (Кузнецова & Мелцин 2002), (Кузнецова & Мелцин 2005), (Кузнецова & Мелцин 2009а), (Кузнецова & Мелцин 2009b), (Кузнецова & Мелцин 2010), (Кузнецова & Мелцин 2013а), (Кузнецова & Мелцин 2013b), (Кузнецова & Мелцин 2014а), (Кузнецова & Мелцин 2014b), (Кузнецова & Мелцин 2014c), (Кузнецова & Мелцин 2016), (Кузнецова & Мелцин 2017а) и (Кузнецова & Мелцин 2017b).

самоопределянето на личността са в центъра на обособила се област в хуманитаристиката, наричана „*memory studies*“.

Зараждането на „изследванията на паметта“ се отнася към началото на миналия век, когато френската школа „Анали“ и Морис Халбвакс революционизират начина на мислене за паметта. Първите предлагат да се реконструира миналото, като се изследват различните аспекти на колективния живот, сред които мисловните и ценностните нагласи, културните практики и механизмите на общностната памет. М. Халбвакс предлага концепцията за „колективната памет“. Според френския социолог всеки спомен, дори и най-интимният, е не само индивидуално, но и социално обусловен (Халбвакс 2007: 71). Паметта е феномен, повлиян от жизнения контекст на човека, който използва социалните и културните кодове на обществото, към което принадлежи, за да конструира своите спомени и своята самоличност. Идеите на М. Халбвакс оказват силно влияние върху Пол Нора, който въвежда понятието „места на памет“. С този термин френският историк определя символични места, които по волята на общността се превръщат в елементи, съхраняващи културната, националната и колективната памет (Нора и др. 1999: 26).

Проблемното отношение между памет, култура и идентичност е привличало и привлича вниманието на много други историци. Например Патрик Хатън отбелязва, че новите роли, поети от паметта в различните епохи, са резултат на промените в културния контекст. Според него революциите в предаването на информация са решаващи за налагането на нови подходи към миналото (Хатън 2004).

Дейвид Лоуентал твърди, че именно в края на XVIII – началото на XIX век тази взаимовръзка е станала фундаментална, откакто миналото става „чужда страна“. Още през Просвещението историята престава да бъде „*magister vitae*“ и се превръща в културен конструкт, който има определящо въздействие върху себевъзприемането на индивида и общността (Лоуентал 2004).

Ако историографските изследвания често дават приоритет на връзката между минало и култура, други дисциплини фокусират интереса си върху концептуализирането на идентичността във връзка с променящия се културен контекст. Според Мишел Фуко паметта е резултат на доминиращи дискурси, но той теоретизира една нова роля, която тя може да има в съвременността. М. Фуко въвежда термина „контрапамет“, за да посочи тази нейна новаторска функция. Контрапаметта показва, че миналото и представите за него са в непрекъсната трансформация съобразно преобладаващата реторика на властта в определен културен контекст. Това съзнание

дава възможност на индивида да оспори налаганата му идентичност и да избира измежду множество себепредстави.

Многообразието на идентичността е аспект, който все повече се подчертава в съвременните дебати за себевъзприятието на индивидуалността. Към тази характерна черта може да се добави и променливостта. Това представяне на личността като явление, което постоянно се преобразява в зависимост от културни обстоятелства, е и резултат от идеите на много културолози и антрополози, които, подобно на Клифърд Гирц, твърдят, че културата е специфична черта на човека и влияе на всички аспекти на ежедневието, включително на неговата памет и неговото себесъзнание.

През последните години в академичния свят много популярно става понятието „културна идентичност“, с което учените се стремят да обобщят съвременната динамична концепция за индивидуалността. Въпреки че не липсват критики към използването му (Роджърс Брубейкър, Фредерик Купър, Пиер Хаснер и др.), в различни научни области тази формулировка се оказва много продуктивна. В дисертацията се възприема позицията на Стюарт Хол (Hall 1990: 225) за културната идентичност като резултат от постоянния процес на преработване на паметта и културните матрици.

Семиотичният подход, разглеждащ понятията „културна памет“ и „културна идентичност“ като конструкции от знаци и символи, които трябва да бъдат интерпретирани е основополагащ за настоящото изследване. От особена важност за методологията на дисертацията са идеите на Юрий Михайлович Лотман, който смята културата за форма на паметта, създавана от хората, които допринасят за нейното обогатяване и същевременно носят нейния отпечатък. Ю. М. Лотман сравнява културата и паметта (и тяхната роля в живота на човека) с текст, който трябва да бъде дешифриран (Lotman 1994: 8). Много от разсъжденията на известния представител на Тартуската школа за паметта, културния контекст и идентичността се съдържат в неговата книга за дворянската култура „Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII – начало XIX века)“ (Лотман 1994). Още М. Халбвакс идентифицира аристокрацията като съсловие в привилегирована връзка с колективната памет, което поставя култа към миналото в центъра на своята групов идентичност. Тези твърдения са валидни и за руското дворянство от XVIII и началото на XIX век – период, белязан от големи промени в себепредставата на руските дворяни.

Реформите на Петър I поставят началото на радикален процес на културна трансформация, в хода на която се налагат европейските модели и ценности, но пренесени в новия контекст, те придобиват руска характерност. Дворянството е социалната група, най-силно засегната от тази

културна революция, която заставя неговите представители да преосмислят ролята си в обществото. От друга страна, дворяните създават собствена култура с отличителни художествени практики. От друга, те са протагонисти на своеобразна съсловна „еманципация“ в резултат на юридически признатото им от Екатерина II привилегировано положение в обществото. Това ги прави по-малко зависими от монархическата власт и насърчава тяхната социална и културна инициативност.

Нетипичната еволюция на руското дворянство предизвиква научни спорове относно националната специфика на това съсловие. Според част от изследователите руските дворяни не се различават съществено от представителите на останалите европейски елити. Други смятат, че дворянството в Русия е ориентирано към по-различна ценностна скала, на върха на която стои службата, а не честта или родът. Общата нагласа на всички съвременни изследвания на феномена „руско дворянство“ е стремежът да се оспорват стереотипните представи за него и интересът към културното му наследство. Его-текстовете предоставят отлична възможност за реконструиране на културната памет и идентичност на руското дворянство.

В рубриката **„1.2. Мемуаристика и автобиография между документалността и фикцией“** („1.2. Мемоаристиката и автобиографията между документалността и фикцията“, с. 43–53) се констатира, че днес автобиографичните и мемоарните текстове са обект на академичното търсене с фокус върху отношението на индивида към миналото. Все пак „писането за себе си“ е сравнително нова изследователска област в хуманитарните науки. Мемоаристиката (и автобиографията като нейно частно проявление) дълго време се е смятала за маргинално и незначително явление, в най-добрия случай обикновен източник на историческа информация. Едва от средата на миналия век се наблюдава радикална промяна на подхода към изследването на дневници, автобиографии, записки и др., които започват да се разглеждат като литературни текстове. Немският философ Георг Миш пръв се опитва да каталогизира всички произведения с автобиографичен характер от античността до съвременността, предоставяйки на учените огромен корпус от текстове, позволяващ да се проследи историята на тази писмовна практика (цит. по Вачева 2015: 54). Жорж Гюсдорф подчертава връзката на автобиографичната проза с традицията на изповедта и свързва нейната популярност с Ренсенса, когато се формира представата за ценността на индивидуалния опит (Gusdorf 1956). Най-популярните идеи за спецификата на автобиографичния жанр принадлежат на Филип Лежън. Френският теоретик на литературата излага своята гледна точка в монографиите *„L'autobiographie en France“* (Lejeune 1971) и *„Le pacte autobiographique“* (Lejeune 1975). Той определя автобиографията като

„ретроспективен разказ в проза, в който реален човек представя собственото си съществуване, акцентирайки върху своя индивидуален живот и по-специално върху историята на своята личност” (Lejeune 1975: 14). Ф. Лежбон извежда и основните жанрови черти на автобиографията, сред които водещи са съпадението между разказвач, протагонист и автор (с изключение на автобиографиите, написани в трето лице) и наличието на „автобиографичен пакт“. Последният е своеобразен договор между автобиографа и неговия читател, в който авторът формулира намеренията си, обяснява принципите, върху които изгражда своята автобиография, и защитава нейната истинност.

Взгледите на Ф. Лежбон, поставящи акцент върху отношенията автор – читател, предизвикват научни спорове относно точната и последователна дефиниция на автобиографията и другите жанрови форми, свързани с „писането за себе си“.

По отношение на автобиографията учените обсъждат възможността за адекватно изразяване на себе си чрез езика. Ж. Гюсдорф е убеден, че не е възможно да се достигне до единно и цялостно представяне на Аз-а, защото словото е ненадежден посредник в процеса на самопознанието и себеописването. Противоположно мнение изразяват Пол Рикьор и Жорж Пуле, които вярват, че самият процес на писане благоприятства постигането на разбирането на себе си.

Друг широко обсъждан проблем е искреността на автора. Ф. Лежбон говори за невъзможната искреност на автобиографа, защото той неизбежно използва литературни похвати, за да представи собствения си живот. Рой Паскал обаче подчертава, че не е важна фактическата достоверност на разказа, а истината, която авторът иска да предаде със своя текст. Днес повечето учени смятат, че е безпредметно да се дебатира този въпрос, тъй като паметта винаги е субективна, селективна и подвеждаща. Критерият за достоверност е приложим само към фактологията, но не и към личното възприемане и интерпретацията на събитията от автобиографа. Жизел Матьо-Кастелани подчертава проблема за „автоцензурата“ в его-текстовете, съобразена с определени културни забрани, което ограничава откровеността на автора (Mathieu-Castellani 1996).

Вероятно най-обсъжданият въпрос в изследванията на мемоаристиката е съпадението или не между автора, повествователя и протагониста. Особеност на автобиографичния дискурс е конвенцията за припокриване на трите позиции. Самото изграждане на автобиографичния наратив обаче предполага определен подбор на събитията, установяване на каузални връзки между тях, интерпретирането им и играта с темпоралните планове, т. е. авторът може да създава различни сценарии за самия себе си, като съчетава реално преживяното и въображаемото. За да обозначи различното структуриране на жизнения опит в его-текстовете на един и същ автор, Пол Рикьор

въвежда понятието „наративна идентичност“ (Ricoeur 1990). Според него документалният характер на автобиографията се проявява в достоверността на представените събития, а нейната фикционалност – във вариантите на тяхната свързаност и тълкуване. Що се отнася до отношението „повествовател – герой“, то разграничението им засяга времевото несъвпадение между Аз-а, който е субект на повествованието, и Аз-а, който е негов обект.

Връзката между автобиографията и романа също е предмет на научни изследвания. Романът, написан от първо лице, често подражава на автобиографията, а в автобиографичната проза обикновено се откриват следите на литературността, т. е. ориентирана е към определени образци на фикционалната проза и използваните в нея наративни стратегии.

Его-текстовете и автобиографията извеждат на преден план и въпросите, свързани с рода. Изследванията на пола показват, че женското „писане за себе си“ има свои специфики. По-голямата фрагментарност на повествованието, вниманието към „домашните“ теми, фигурата на „другия“, чувството за принадлежност към колективната женска общност отличават женските текстове от мъжките. За жените автобиографичното и мемоарното писане придобива революционен характер, тъй като техните произведения често са израз на протест срещу патриархалната система.

Автобиографичните жанрове са обект на дискусии и в руското литературознание, където липса яснота и съгласуване на терминологията. В Русия има сравнително неотдавнашен интерес към литературоведското изследване на его-текстовете, отнасящ се към последните десетилетия. Много мемоарни и автобиографични писмени свидетелства се публикуват активно в списания още през XIX век. Тези откъси често са придружени от уводи и критични статии, които обаче имат предимно описателен характер.

Руските формалисти първи въвеждат научен подход в изследването на автобиографичните жанрове. Например Юрий Николаевич Тинянов демонстрира теорията си за динамиката на литературните жанрове чрез епистолярното писане, което през XVIII век се превръща от периферно литературно явление в доминиращ жанр (Тинянов 1993). Лидия Яковлевна Гинзбург изследва приликите и разликите между художествената и документалната проза. Тя отбелязва, че макар да боравят с един и същ „материал“, писателят и мемоаристът подхождат различно към него. Първият в процеса на писане се движи от общата идея към нейната събитийна и образна конкретизация. Авторът на мемоарна проза, обратно, тръгва от факта или конкретното събитие към тяхното осмисляне и обобщение (Гинзбург 1977: 11).

През съветския период има частично преустановяване на развитието на изследванията върху поетиката на мемоаристиката, тъй като обикновено учените се ограничават до реконструкцията на фактическата достоверност на автобиографичните и мемоарните повествования.

Интересна гледна точка предлага руското литературознание в емиграция. Например П. М. Бицили изтъква важността на т. нар. „домашна литература“. Той смята, че его-текстовете са „лаборатория на стила“, където се формира и развива руският литературен език (Бицили 1934).

С оглед на нашето изследване са важни гледни точки на Г. Г. Елазаветина и Г. Е. Гюбиева. Първата изследователка подчертава генеалогичната връзка на автобиографичната и мемоарната проза с традицията на летописите¹⁴. Г. Е. Гюбиева търси в тези практики влиянието на класицизма, което обяснява стремежа на авторите към морализаторство и желанието им да служат на „общото благо“.

А. Г. Тартаковски пръв описва еволюцията на руската мемоаристика от XVIII и началото на XIX век. В своята вече спомената монография той отстоява идеята, че зараждането и развитието на този тип проза в Русия изразява постепенното самоосъзнаване на личността като причастна към общото историческо движение. Ученият проследява промяната в културно-историческия статус на мемоарното творчество, като представя промяната в характеристиките на автобиографичните дискурси от периода и в тяхното предназначение; откроява социалната принадлежност на писателите и културните феномени (масонството, сантиментализма, достъпа до европейски литературни модели, разпространението на образованието), които благоприятстват развитието на мемоаристиката в руското културно пространство.

Като цяло, активното изследване на мемоаристиката в Русия се утвърждава едва през последните десетилетия, когато литературоведите започват активно да прилагат новите интерпретативни теории, разработени на Запад.

¹⁴ Неотдавна А. Ю. Веселова предложи алтернативна теория за зараждането на автобиографичния жанр в руското пространство, която обвързва с историите на рода и служебната сказка (вид делови документ) (Веселова 2020).

Във втората глава „**ТИПОЛОГИЯ РУССКОЙ МУЖСКОЙ АВТОБИОГРАФИИ XVIII – НАЧАЛА XIX ВЕКА**“ („**ТИПОЛОГИЯ НА РУСКАТА МЪЖКА АВТОБИОГРАФИЯ ОТ XVIII – НАЧАЛОТО НА XIX ВЕК**“, с. 55–77) е описано зараждането и развитието на мъжката мемоаристика в Русия през XVIII и началото на XIX век, очертана е жанровата типология на създаваните през този период автобиографии, която е илюстрирана основно чрез два текста – на А. Т. Болотов и Г. Р. Державин. За сравнение се привличат и его-текстовете на други автобиографи (И. И. Неплюев, Я. П. Шаховской, М. В. Данилов, С. И. Мосалов, Г. И. Добрынин, А. С. Пишчевич, и др.). В последната част на главата е анализирана „Повесть“ на И. М. Долгоруков, като са открити основните ѝ жанрови и поетологични характеристики, които я превръщат в оригинален образец на руска на мъжка автобиография, създадена на границата между двете столетия.

Разделът „**2.1. Мужская мемуаристика в России XVIII – начала XIX века**“ („**2.1. Мъжката мемоаристика в Русия от XVIII – началото на XIX век**“, с. 55–63) предоставя на читателя някои типологически характеристики на мъжките автобиографии. Парадоксално изследванията на пола фокусират вниманието си повече върху спецификата на женските автобиографични дискурси, пренебрегвайки по-задълбочения анализ на мъжките его-текстове. Относно руските автобиографии от XVIII и началото на XIX век, написани от мъже, учените търсят и подчертават единствено тяхната връзка с литературната традиция (летописите и житията), което ощетява научната представа за тях.

За да се реконструира типологията на мъжкото „писане за себе си“ в Русия, са необходими някои предварителни наблюдения. В разглеждания период автобиографичните текстове се пишат на руски или френски (съществуват и хибридни случаи). Мъжете предпочитат да използват руски, докато жените пишат предимно на чуждия език. Този билингвизъм не е изненадващ, защото френският е езикът, на който започват да общуват дворяните още през първата третина на XVIII век. Констатираното подсказва и втората особеност на руската автобиографична проза – повечето от тогавашните ѝ автори принадлежат към дворянството. А. Г. Тартаковски дори говори за „дворянска мемоаристика“ (Тартаковски 1991: 31) и обяснява разпространението на его-текстовете предимно сред това социално съсловие, с висок социален статус, по-добро образование и достъп на неговите представители до европейски образци.

Зараждането и утвърждаването на автобиографичния жанр в Русия се благоприятства от процеса на европеизацията на обществото, насърчен от реформите на Петър Велики. Популярността на този тип текстове нараства стремително при царуването на Екатерина II, което

по време съвпада и с тяхното налагане в Западна Европа. Създадените в този период мъжки егото-текстове обикновено имат хибриден характер, като съчетават жанровите белези на автобиографията и мемоарите. Това не означава, че не е възможно в тях да се разграничат някои типологични тенденции. Първите автобиографични текстове се характеризират с наратив, фокусиран върху „външните“ събития, но с годините сюжетният репертоар непрекъснато се разширява. Сред водещите теми са служебната дейност и кариерният възход, които често се интерпретират в дидактичен или автоапологетичен ключ. Интересното е, че тематичният избор влияе върху стила и маниера на повествование в автобиографиите. П. М. Бицили и А. Г. Тартаковски отбелязват, че безличното разказване и в голяма степен „канцеларският“ стил са характерни за текстовете, ориентирани към „кариерния“ разказ. Другата наративна линия в мъжката автобиографична проза тематизира семейно-битовия живот. В по-ранните автобиографии повествованието в голяма степен схематично редува епизоди от двете тематични линии, но постепенно композицията става по-сложна и авторефлексивна. За това допринасят влиянието на литературния сантиментализъм, с присъщия му култ към чувствата, и разпространението на масонските идеи, според които егото-текстовете са част от практиките на самонаблюдение и нравствено самоусъвършенстване (Зорин 2016: 109–110).

П. М. Бицили разграничава „стар“ и „нов“ подход в „домашната литература“ от периода (Бицили 1934). Традиционният начин на самоописанието поставя службата във фокуса на повествованието и разказът обикновено следва модела на хрониката. Появилото се по-късно направление в „писането за себе си“ е представено от по-сложни и в голяма степен „белетризирани“ текстове. Две от най-известните автобиографии от периода – „Жизнь и приключения Андрея Болотова, описанные им самим для своих потомков“ от А. Т. Болотов и „Записки из известных всем происшествиев и подлинных дел, заключающие в себе жизнь Гаврилы Романовича Державина“ от Г. Р. Державин убедително илюстрират тези типологични разновидности на автобиографичното писане.

В своя текст А. Т. Болотов описва и коментира различни аспекти от всекидневния си живот на провинциален дворянин, като следва „домашната“ линия в руската автобиографична проза. Г. Р. Державин, обратно, се фокусира върху своята кариера, ставайки представител на „гражданската“ линия в руската мемоаристика. Това се отразява върху използваните от тях различни наративни модели и повествователни стратегии, както и върху различните цели, които те преследват чрез своите текстове.

А. Т. Болотов избира епистоларната форма, докато Г. Р. Державин следва схемата на житието в автобиографичния си дискурс. Изграждайки своята автобиография като поредица от писма до въображаем приятел и умело боравейки с разнообразни романови похвати¹⁵, А. Т. Болотов придава на повествованието си подчертано субективен, задушевен и доверителен тон, който скъсява дистанцията с читателя. Г. Р. Державин използва третоличната форма на разказване, внушаваща „епичност“ и привидна обективност на разказа и удържаща читателя на отстояние от текста. А. Т. Болотов търси най-убедителния начин, за да сподели със своите наследници житейската си философия, Г. Р. Державин гради за потомството образа си на лоялен верноподаник и служител на доброто и справедливостта.

В този контекст Долгоруковата автобиография предлага алтернатива и на двата типологични модела, като в нея авторът по нов начин успява да съчетае двете линии в автобиографичната проза.

Рубриката **„2.2. Прагматика и поетика автобиографии И. М. Долгорукова“** („2.2. Прагматика и поетика на автобиографията на И. М. Долгоруков“, с. 63–76) е посветена на анализа на оригиналната поетика на „Повестъ“. Във времето, когато живее И. М. Долгоруков, автобиографичният жанр не е придобил все още завършени характеристики. Затова текстът съчетава по оригинален начин белезите на документалната и художествената проза, което го откроява сред останалите автобиографии, създадени тогава.

И. М. Долгоруков, макар и с известни прекъсвания, се посвещава на писането на „Повестъ“ през целия си активен живот. За нея той често използва дневници и бележки. Свидетелството за този творчески процес са записки, подготвени от княза за периода 1820–1822, които поради смъртта си той не успява да преработи и да включи в своя текст¹⁶.

В двата ръкописа на „Повестъ“, достигнали до нас¹⁷, прозира формалният наративен образец, избран от И. М. Долгоруков. За разлика от А. Т. Болотов и Г. Р. Державин, но както е възприето в много мъжки автобиографии от XVIII век (Тартаковски 1991: 42–58), князът следва летописния модел, разказвайки основните събития от живота си година по година. Въпреки това „Повестъ“ чувствително се отдалечава от летописната традиция с присъщия ѝ безстрастно-

¹⁵ Сред тях са хронологични размествания и намеци, прекъсване на повествованието в кулминационен момент, вмъкнати новели, редуване на комични и трагични сцени, експресивни коментари в сантименталистки дух, риторична игра с читателя и др. (Веселова 2015: 94).

¹⁶ „Повестъ“ завършва с разказа на събитията за 1819 г.

¹⁷ Трябва да се отбележи, че текстовете на И. М. Долгоруков почти винаги са незабавно копирани от приятели и роднини поради нечетливия почерк на автора. Очевидно и „Повестъ“ е преминала през този процес на преписване, тъй като в достигналите до нас ръкописи има два почерка, които не принадлежат на княза (Кузнецова 2004: 731).

отстранен, неутрален тон. В нея е осезаемо влиянието на „Изповедите“ на Ж.-Ж. Русо. С редки изключения¹⁸ в другите руски его-текстове от периода липсват препратки към това произведение на женевския философ и писател. И. М. Долгоруков обаче активно използва „реториката на искреността“ на Ж.-Ж. Русо в своята автобиография, доверявайки на читателя съкровени лични обстоятелства, смятани за невъзможни за публично споделяне.

Подобно на много други съвременни му автобиографи, в традиционния автобиографичен пакт князът уточнява причините, които са го подтикнали да напише историята на живота си. В неговия случай решаващи са бащиният съвет и желанието да следва примера на баба си¹⁹.

В автобиографичния договор И. М. Долгоруков посочва адресатите на своя текст. Както А. Т. Болотов, писателят предопределя автобиографията на своите деца, но не изключва и по-широк кръг от читатели. Предназначението на „Повестъ“ за домашно четене обуславя подчертано личния и субективен характер на разказа в нея. Авторът няколко пъти повтаря, че възнамерява да пише само за себе си. Това е свързано с дидактичните цели, които князът приписва на своя текст²⁰. Воден от намерението да извлече за децата си житейски поуки от своя живот И. М. Долгоруков събира в автобиографията размислите си за най-разнообразни аспекти на реалността, превръщайки своя текст в своеобразна енциклопедия на руската дворянска култура от XVIII и началото на XIX век²¹.

В първоначалния проект на автобиографията И. М. Долгоруков възнамерявал да разкаже историята на своята очаквано успешна кариера, с която е щял да възстанови някогашния престиж на рода Долгорукови²². Непредвидените сътресения в кариерното му развитие променят този план и превръщат „Повестъ“ в начин да се противопостави на злонамерените слухове и да се защити от несправедливи обвинения. С това е свързана още една особеност на Долгоруковата

¹⁸ Само два други текста от периода съдържат експлицитна препратка към автобиографичния текст на Ж.-Ж. Русо. Това са „Чистосердечное признание“ от Денис Иванович Фонвизин (1745–1792) и „Истинное повествование, или Жизнь Гавриила Добрынина, (пожившего 72 г. 2 м. 20 дней) им самим писанная в Могилеве и в Витебске 1752–1823. В трех частях“ от Гавриил Иванович Добринин.

¹⁹ Интересно е, че И. М. Долгоруков предава страстта си да пише за себе си на децата си. Известно е, че Павел, Дмитрий и Мария са писали его-текстове.

²⁰ В Русия съществува вековна традиция, според която бащата чрез собствения си пример учи децата си на правилно поведение. Някои проследяват тази практика до „Поучението“ на Владимир Мономах (1053–1125).

²¹ Тази характеристика доближава текста на И. М. Долгоруков до автобиографията на А. Т. Болотов. А. Ю. Веселова и М. П. Милютин подчертават енциклопедичния характер на автобиографичния труд „Жизнь и приключения Андрея Болотова, описанные самим им для своих потомков“ (Веселова & Милютин 2021: 21). Двамата автобиографи създават обемни его-текстове, обхващащи една и съща времева рамка и описващи в детайли ежедневието на руското дворянство от онова време. Все пак трябва да се отбележи, че И. М. Долгоруков е московски дворянин, а А. Т. Болотов е представител на провинциалното дворянство. Следователно те използват различни културни кодове и гледни точки, за да представят живота на дворяните в Руската империя.

²² Първоначалното разделяне на текста в части свидетелства за това.

автобиография. В нея има колаж от писма, документи и други автентични свидетелства, с които авторът удостоверява истинността на своите твърдения.

„Повестъ“, както и автобиографията на А. Т. Болотов, е белязана от литературност, като най-осезаемо е влиянието на сантименталистката проза с присъщите ѝ сюжетни матрици и стилистика. И. М. Долгоруков конструира отделните епизоди от своя или чуждия живот със завидното умение да интригува или трогне читателя, с когото води почти непрекъснат условен диалог. За да поддържа жив читателския интерес, повествователят прибегва до различни риторични похвати – той „проиграва“ възможни полемики с читателя, изпреварващо отговаря на предполагаеми негови въпроси и реакции, прави намеци за предстоящия развой на събитията. Това подчертава „вторичността“, художествената обработеност на текста, която се потвърждава и от честите коментарни надграждания на повествованието, в които „чувствителните“ речеви жестове съседстват с експресивни въпроси и възклицания. Интересна особеност на повествованието е наличието на металитературен пласт – адресирани към читателя разяснения на творческия процес по създаването на текста, мотивировка на някои стилистични избори и др.

„Повестъ“ показва честите противоречия, в които изпада авторът. Те се дължат на невъзможността за редактиране на огромния текст и възможното желание на самия автобиограф да запази автентичността на своите преживявания, както и промените в психическата нагласа и светогледа си, настъпили през годините. Друго обяснение е дългия период, в който той пише автобиографията. Последният позволява да се види еволюцията в подхода на писателя към текста. Първоначалните синтетични страници през годините се обогатяват с детайли и наративни линии.

„Повестъ“ се откроява със своята оригинална поетика в руската литературна панорама. Характеристиките на текста го определят жанрово като автобиография, заради фокуса върху еволюционния процес на личността, присъствието на автобиографичния пакт и идентичността между автор, разказвач и герой. Всички тези особености могат да бъдат намерени в Долгоруковия текст, който се явява като един от редките примери за мъжка автобиография от XVIII и началото на XIX век в Русия.

Третата глава **„АВТОБИОГРАФИЧЕСКОЕ «Я» И ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ НАРРАТИВ В «ПОВЕСТИ О РОЖДЕНИИ МОЕМ, ПРОИСХОЖДЕНИИ И ВСЕЙ ЖИЗНИ» КН. И. М. ДОЛГОРУКОВА“** (**„АВТОБИОГРАФИЧНИЯТ „АЗ“ И ЕМОЦИОНАЛНИЯТ НАРАТИВ В „ПОВЕСТЬ О РОЖДЕНИИ МОЕМ, ПРОИСХОЖДЕНИИ И ВСЕЙ ЖИЗНИ“ НА КНЯЗ И. М. ДОЛГОРУКОВ“**, с. 78–132) реконструира автообраза на И. М. Долгоруков с опора в разказа за личния му живот. За тази цел е отделено внимание на емоционалните взаимоотношения в семейството, описани в автобиографията.

В рубриката **„3.1. Автобиография кн. И. М. Долгорукова с точки зрения истории эмоций“** (**„3.1. Автобиографията на княз И. М. Долгоруков от гледна точка на историята на емоциите“**, с. 78–80) се използват подходи, характерни за неотдавна възникналата дисциплина **„история на емоциите“**, разглеждащи влиянието от културния контекст върху възприятието на чувствата. И. М. Долгоруков живее в период, когато сантиментализмът и ранният романтизъм кардинално променят емоционалните практики и отношения. Това обстоятелство прави значимо изразяването на чувствата в анализирания текст, свързани със семейната среда.

В раздела **„3.2. «[Я] не мог никогда скрыть своих чувств». Култът емоций в восприятии И. М. Долгорукова“** (**„3.2. „[Я] не мог никогда скрыть своих чувств“**. Култът към емоциите във възприятието на И. М. Долгоруков“, с. 80–82) се формулира и аргументира тезата, че мемоаристът е подчертано възприемчив към новата реторика на емоциите, въведена от сантиментализма и ранния романтизъм. В автобиографичния си разказ той използва много от топосите и клишетата, популяризирани от двете културни течения. В **„Повест“** авторът често разсъждава върху ирационалната природа на чувствата в духа на сантименталистката литература. За него те са израз на нравствена отзивчивост и искреност за разлика от разума, който може да подведе човека и рядко му носи утеха в трудни за него моменти. Писателят твърди, че чувствата, бидейки неподвластни на принуда, ни даряват вътрешна свобода и гарантират неприкосновеността на интимния ни свят.

И. М. Долгоруков проявява настойчива привързаност към култовия в сантиментализма концепт – **„сърцето“**, което възприема като загадъчния източник на човешките чувства²³. В автобиографията той щедро споделя с читателя емоционалните си преживявания, търсейки разбиране и съчувствие. Това обяснява и значението, което автобиографът придава на искреността

²³ Тази ключова дума дори е включена в заглавието на **„Капище моего сердца...“**.

при описанието на своя вътрешен свят. В „Повестъ“ самоидентификацията на „Аз“-а като чувствителна и емоционално реактивна личност се осъществява преди всичко в сферата на семейните отношения, белязани от променящия се идеологически и културен контекст.

Във връзка с това, трябва да се подчертае, че през XVIII и началото на XIX век дворянското семейство е неразривно свързано с понятието за „рода“. В рубриката **„3.3. «Род князей Долгоруких есть род доблественный и знаменитый». Гордость и род“** („3.3. „Род князей Долгоруких есть род доблественный и знаменитый“. Гордостта и родът“, с. 82–91) на преден план е изведено значението, което И. М. Долгоруков приписва на своята генеалогия. В началото на автобиографията авторът излага своята семейна история. Наличието на подобен епизод се вписва в устойчивите модели на мемоарните текстове. В „Повестъ“ семейната история е повод мемоаристът да предаде на децата си своето чувство за родова принадлежност, което е основен компонент на човешката идентичност и в голяма степен определя самосъзнанието на всеки индивид. Идеализирайки историята на своя род, автобиографът изтъква най-вече примери на достойно за подражание поведение, призвани да прикрият някои съмнителни от морална гледна точка действия на неговите предци. Той обръща специално внимание на онези от тях, които според него най-убедително демонстрират „трагичната обща съдба“ на Долгорукови – неговия дядо Иван Алексеевич и съпругата му Наталия Борисовна.

Автобиографът представя своята лична и пристрастна версия за съдбата на Иван Алексеевич. Като пропуска участието му в дворецовите интриги и борбата за власт, той изобразява любимеца на Петър II като „мъченик на свободата“, искрено привързан към младия император и несправедливо наказан от Ана Йоановна. В патетичния разказ на внука за трагичната смърт на Иван Алексеевич се откриват още тенденциозни прекроявания на фактите. И. М. Долгоруков променя изпълнението на смъртната присъда, като замества позорното за всеки дворянин „четверование“ (последователно отсичане на крайниците и накрая на главата) с по-достойното обезглавяване. Той измества изпълнението на смъртната присъда с една година напред, когато дядо му е щял да навърши 33 години, като така установява имплицитен паралел между смъртта на Иван Алексеевич и мъченическата смърт на Христос.

За И. М. Долгоруков особено важна е фигурата на Наталия Борисовна. Както автобиографията, така и другите му его-текстове свидетелстват за неговото дълбоко преклонение пред нея. Той дори споделя намерението си да напише и публикува биографията ѝ. Въпреки че този проект не се осъществява, И. М. Долгоруков взема активно участие в издаването на нейните мемоари – жест на преданост и почит към паметта ѝ.

В автобиографията Иван Михайлович представя Наталия Борисовна като типична сантименталитска героиня, която остава докрай вярна на съпруга си, въпреки сполетелите го нещастия. В „Капище моего сердца...“ образът ѝ придобива черти, характерни за героините на класицистичните трагедии. В нейния литературен портрет са подчертани чувството ѝ за дълг и морално безупречното ѝ поведение. Авторът използва и друг модел, за да опише Наталия Борисовна. В автобиографичния наратив тя възплъщава и християнската типологема на праведницата с присъщите ѝ смирение, благочестие, стоическо търпение и стремеж към аскетичен начин на живот. По този начин авторът желае да предаде култа към баба си на своите наследници.

И. М. Долгоруков не пропуска да покаже негативни примери в родствения си кръг. В очите на писателя Шереметevi играят отрицателна роля в семейството. Родствената връзка с тях се дължи на брака на Наталия Борисовна с Иван Алексеевич, но между двата рода няма емоционална близост.

В „Повестъ“ князът изобразява членовете на това семейство по преобладаващо негативен начин. Поведението им противоречи на нормите на дворянската етика, те проявяват пълно неуважение и безразличие към нещастните си роднини. Освен това Шереметevi, етикетирани като „егоисти“ от писателя, се обогатяват за сметка на Долгорукови²⁴. Това понятие, въведено именно през XVIII век, е централно за светогледа на автобиографа. За И. М. Долгоруков то има напълно негативна конотация. Той тълкува отрицателно идеята за „разумен егоизъм“, пропагандирана от различни философи през това време.

В раздела **„3.4. «Что милее родства, искренности и приязни!».** Эмоции и семья в интерпретации И. М. Долгорукова“ („2.4. „Что милее родства, искренности и приязни!“. Эмоции и семейството в интерпретацията на И. М. Долгоруков“, с. 91–96) се анализира представата на автобиографа за семейството като незаменимо „емоционалното убежище“²⁵. В „Повестъ“ той многократно коментира фундаменталната роля на роднините за преодоляване на житейските трудности и важното значение на семейните връзки в системата на патронажа, която е широко разпространена в тогавашната Руска империя.

В дисертацията акцентът е поставен върху много специфичния семантичен обем на понятието „семейство“ през XVIII и началото на XIX век. В този период не само кръвните

²⁴ Н. Б. Долгорукова не може да поиска своя дял от наследството, намирайки се на заточение.

²⁵ Този термин принадлежи на У. Реди, според когото „емоционално убежище“ е „отношение, ритуал или организация [...], които осигуряват безопасно освобождаване от преобладаващите емоционални норми [...]. Те могат да подсилват или застрашат съществуващия емоционален режим“ (Reddy 2004: 129).

роднини се считат за членове на семейния кръг, но в него се включват далечни родственици, нуждаещи се от закрила и живеещи в дома, възпитатели, дейки и други слуги. И. М. Долгоруков винаги е готов да покаже своята емоционална солидарност дори към най-скромните членове на тази разширена семейна общност. В други случаи обаче той не крие безразличието си към съдбата на престижни представители на своя род, с които няма истинска лична връзка.

Този тип разширено семейство има своя йерархия. Най-близкият семеен кръг се състои от родителите, братята, сестрите, съпругата и децата. В тази част на дисертацията се описват отношенията между И. М. Долгоруков и неговите сестри, към които той е искрено привързан и на които посвещава хвалебствени портрети в автобиографията и другите си мемоарни текстове.

Князът показват подобна родствена привързаност към техните съпрузи. Но той не прощава жестове, извършени от тези близки, които не зачитат достойнството на семейството му и неговия аристократизъм. Например, И. М. Долгоруков прекратява отношенията със сестрата на първата си съпруга Евгения, която „неуважително“ решава да се омъжи за търговец против неговото съгласие.

Не бива да се забравя, че в Русия от този период извънбрачните „семейства“ също се смятат за родствена отговорност. И. М. Долгоруков приема по този начин своите полубратя и сестра, както и тяхната майка, любовница на баща му. Вероятно самият автобиограф има извънбрачно дете. Изгражданият в „Повест“ мит за мемоариста като отговорен, любящ и грижовен глава на семейство е причина в текста изобщо да отсъства този факт. В автобиографията си И. М. Долгоруков е склонен да осъжда упадък на семейната институция, която противопоставя на примера на сплотеното си и любещо семейство. Свързаната с него емотивна динамика са основополагащи за изграждането на автобиографичния мит за автора като син, съпруг и баща.

В рубриката **„3.5. «Что заменит отца или мать?». Родительская привязанность и сыновняя преданность“** („3.5. „Что заменит отца или мать?“. Родителската привързаност и синовната преданост“, с. 96–105) се анализират отношенията на Иван Михайлович с неговите родители.

„Повест“ регистрира промяната в обществената представа за детството и детско-родителските отношения, настъпила през XVIII и началото на XIX век. Тогава руски писатели и философи активно обсъждат идеите на западните просветители за възпитанието и образованието на децата, като постепенно се налага разбирането, че дълг на родителите дворяни е лично да се заемат с нравственото развитие на своите потомци, да им осигурят добро образование и да ги подготвят за държавна служба в името на „общото благо“. В новата възпитателна доктрина специално внимание е отделено и на християнските добродетели (благочестие, въздържание,

любов, великодушие любов и уважение към родителите), към които децата трябва да бъдат приобщавани преди всичко чрез личния родителски пример. Нов момент в тази християнско-просветителска концепция е настояването у децата да бъде развивана емоционалната им чувствителност и отзивчивост. В „О воспитании и наставлении детей...“ (1783–1784) Николай Иванович Новиков говори за „възпитанието на сърцето“ като важен аспект на грижата за младото поколение. Всичко това рефлектира върху начина, по който е представена и интерпретирана връзката родители – син в „Повестъ“.

В автобиографията детството на автора е описано като „златно време“. Родителите му са любящи личности, които проявяват неизменна грижа за децата си и тяхното образование. В съгласие с нормите на християнската етика И. М. Долгоруков описва себе си като послушен син, който обича и почита своите родители. Той никога не оспорва решенията им. Дори скромното наследство, което те му оставят, не е причина за недоволство, защото за княза по-важни са любовта и житейските уроци на неговите родители.

В емоционалния свят на повествователя особено важна е фигурата на бащата. Неговият портрет е ориентиран към образа на просветения дворянин, чийто авторитет в семейството е изграден върху нравствения пример, готовността да се жертва за своите близки и християнския стоицизъм, с който понася ударите на съдбата. Използваните от него методи на възпитание съответстват на новите педагогически идеи, което се проявява най-категорично в отношението към вече порасналия му син. Уважението към личността на младия Долгоруков, възприемането му като нравствено развит индивид, способен да поема отговорност за своите постъпки, стремежът да убеждава, а не да налага своето мнение – това са основните възпитателни принципи на Долгоруков-баща. Благодарение на тях той опазва искреността и взаимното доверие в общуването със сина си. Във възприятията на И. М. Долгоруков неговия баща е преди всичко морален наставник и незаменим съветник в критични житейски ситуации, което обяснява неподправената любов и дълбокото уважение, които автобиографът изпитва към него.

В „Повестъ“ образът на майката отстъпва по важност пред този на бащата, чиято роля във възпитанието и социализацията на сина в тогавашното патриархално руско общество остава първостепенна. Чувствата към майката в автобиографията на И. М. Долгоруков се проявяват, когато той напуска семейния московски дом и постъпва на служба в имперската столица. Редките срещи с нея са описани в сантиментално-умилителен тон, зад който се долавя чувството за вина у повествователя заради причинената от раздялата им майчина тъга по него. Връзката с майка му е основана на безусловната ѝ любов към него, докато, както прозорливо отбелязва Ерик Фром,

бащината любов трябва да се заслужи (Фром 2023: 69–81). Във версията на И. М. Долгоруков любовта на майка му е константна и невзискателна, затова тя не може да предизвика у него сложни емоционално-психологически преживявания. Ето защо и идеализацията на майчиния образ в „Повест“ не води до неговата индивидуализация.

За да открие пълноценната емоционална свързаност, която съществува между членовете на неговото семейство, И. М. Долгоруков прибегва до имплицитното му сравняване със семейството на първата му съпруга Евгения. Тя, възпитана в Смолния институт за благородни девици, израства далеч от роднините си и това води до загубата на емоционална близост с тях, както личи от ироничното описание на среща с майката и брата на Евгения след брака на мемоариста²⁶.

В рубриката „3.6. «Любовь двух сердец, связанных вместе, есть блаженство человека». Эмоции в супружеской жизни И. М. Долгорукова“ („3.6. „Любовь двух сердец, связанных вместе, есть блаженство человека“. Эмоции в брачния живот на И. М. Долгоруков“, с. 105–117) изследователският фокус е съсредоточен върху любовта и брака. За автора любовта е условие за успешен брачен съюз. Мемоаристът е твърд защитник на брака по любов (при условие че е между представители на едно и също социално съсловие). Под влияние на сантиментализма той поетизира брака като дружество, приятелство между мъжа и жената, основано на взаимното уважение и разбирателство, скрепени и от любовта. Тези позиции и третирането на супружеската тема в автобиографичния наратив отново откриват Долгоруковите противоречия.

В описанието на първия му брак, князът се представя като типичен сантиментален герой, който, въпреки бедността на своята избраница, решава да се противопостави на общественото мнение и роднините и да последва сърцето си. Но в дисертацията се подчертава, че зад избора на И. М. Долгоруков стоят и по-прагматични съображения. Евгения е протеже на бъдещия император Павел Петрович и неговата съпруга, което я прави привлекателна брачна партия за автора. Подобно на баща си, младият княз се надява, че връзката на Евгения с великокняжеския двор ще даде тласък на кариерата му и ще му помогне да възстанови миналия престиж на рода Долгорукови. За разлика от много мъжки автобиографи, Иван Михайлович отделя много внимание на описанието на своя брак, който той определя като един от най-щастливите периоди в живота си.

²⁶ В това отношение, в автобиографията авторът си противоречи. След смъртта на Евгения в нейния похвален портрет той подчертава, че, в пълно съгласие с християнските ценности и въпреки липсата на връзка помежду им в детството, Евгения искрено скърби за смъртта на майка си. По-скоро може да се твърди, че героинята спазва очаквано от нея поведение.

Що се отнася до Евгения, то писателят моделира нейния портрет съобразно каноните на сантименталната героиня. Акцентът в образа ѝ пада върху духовната, а не физическата красота, очарованието, естествеността и отдадеността на семейството. Не особено красива, но надарена с най-добри морални качества, първата съпруга е примерна дъщеря и майка. Тя олицетворява типа идеална съпруга според нормите на патриархалната култура и сантименталистките стереотипи.

Според И. М. Долгоруков успешният брак зависи единствено от душевните качества на съпругата и при избора на своите брачни партньорки той винаги се съобразява с това. Доказва го сходството в биографиите и характерите на двете му жени. И Евгения, и Аграфена получават образование в Смолния институт за благородни девици, чиято основна заслуга, според И. М. Долгоруков, е да учи възпитаничките да бъдат покорни и послушни съпруги. В същото време и двете му жени са силни личности, които твърдо защитават семейството си и утешават княза в най-трудните моменти от живота.

И. М. Долгоруков описва няколко епизода от жертвоготовността на първата си жена, която винаги се стреми да направи всичко по силите си, за да му помогне. В някои случаи тези инициативи на Евгения са обект на авторската белетризация. Подобно на героинята на повестта „Наталия, боярская дочь“ (1792) от Н. М. Карамзин, И. М. Долгоруков разказва как съпругата му, преоблечена като мъж, го съпровожда на фронта. Тъй като в сантиментализма и ранния романтизъм женската фигура е коректив на недостатъците на любимия, в „Повестъ“ Евгения се проявява и като наставница на автора. Патосът, с който писателят описва отношенията с жена си и идеализира нейния образ, постоянно е резултат от защитна цел, на неговото желание да опровергае възможни обвинения, че не е добър съпруг. Тези критики се дължат основно на многобройните му извънбрачни любовни увлечения. Авторът не ги отрича, но упорито подчертава платоничния характер на своите изневери.

Мотивът за съпругеската изневяра присъства осезаемо в автобиографичния разказ. В сравнение с „Капище моего сердца...“, в „Повестъ“ се споменават много по-малко имена на жени, в които И. М. Долгоруков е бил влюбен. Тази автоцензура може да се обясни с концепцията на позитивния образ, който авторът иска да придаде на себе си в автобиографията.

В изображението на любовните си приключения писателят е далеч от либертинизма. Всички героини на неговите „романи“ са описани с уважение и дискретност. Князът следва кодовете на рицарската любов²⁷, според които мъжът е само платонично влюбен в своята дама.

²⁷ В края на века тя е станала отново популярна благодарение на сантиментализма и ранния романтизъм.

В съответствие с матриците на новите „чувствителни“ културни течения, И. М. Долгоруков често се държи като герой на любовни романи и защитник на жени, заплашени от жестоките си съпрузи. По този начин той оправдава изневерите си. Писмата, разменени с една от героините на неговите сантиментални интриги, епистоларната реторика с характерните клишета и изразни средства, типични за емоционалния стил не само на литературата от онова време, но дори и за ежедневието са водещи в самоописанието на автобиографа, изграждащ образа си на чувствителен, любвеобилен и рицарски настроен мъж.

С анализираната тема авторът се стреми да подчертае искреността на своя разказ и да подсили мита за себе си като лоялен съпруг. Многого любовни истории обаче показват, че неговата декларирана съпружеска вярност е по-скоро литературен мотив.

Следващата рубрика **„3.7. «Для кого же приличнее всем пожертвовать, как не для детей своих?»**. **Сентиментальность любящего отца**“ („2.7. „Для кого же приличнее всем пожертвовать, как не для детей своих?“**. Сантименталността на любящия баща**“, с. 117–128) е фокусирана върху самохарактеристиката на И. М. Долгоруков като баща. В „Повестъ“ князът отделя сравнително голямо място на децата си, което не е типично за мъжката автобиографична проза от периода. Той показва искрена привързаност към всичките си деца, скърби за преждевременната загуба на някои от тях, съпреживява успехите на останалите живи и непрекъснато се тревожи за бъдещето им. Подобно на баща си, И. М. Долгоруков се грижи за възпитанието и образованието на своето потомство. За тази цел князът възприема новите принципи на възпитание, акцентиращи върху естествеността. Той избягва насилието и търси диалог със своите синове и дъщери, за да спечели доверието и уважението им.

Автобиографията е част от възпитателната програма на И. М. Долгоруков, който в хода на писането ѝ никога не забравя за нейното нравоучително предназначение. Чрез разказа за предците и споделения личен опит писателят се опитва да възпита у децата си гордост заради принадлежността им към рода Долгорукови и да ги приобщи към основополагащата аристократичното съзнание ценност – дворянската чест. В този контекст е интересно, че той остро осъжда дуелите – тогава набираща популярност практика на защита на аристократичната чест и съсловното достойнство, като проява на немотивирано, безсмислено насилие.

Не по-малко внимание И. М. Долгоруков отделя на културното образование, което не само е популярна тема в руската литература от XVIII, но е и повтарящ се мотив в мъжките автобиографии от периода. За разлика от повечето тогавашни автори на его-текстове, които описват слабата си образователна подготовка, той с гордост изтъква качеството на своето

образование, заслуга за което има неговият баща. Като следва примера му и черпи наблюдения от личния си опит, И. М. Долгоруков се опитва да даде добро образование на децата си.

През XVIII и началото на XIX век в Русия образованието става „*status symbol*“ и е от съществено значение за кариерата на всеки дворянин. Тогава се водят дебати относно различните форми на обучение, към които И. М. Долгоруков не остава безразличен. Той е привърженик на домашното образование – широко разпространена практика в тогавашна Русия. И макар да предпочита учители руснаци, осъзнава, че наемането на чужденци е неизбежно поради недостига на родни педагози, готови да се отдадат на непрестижната професия на домашния преподавател. И. М. Долгоруков завършва Московския университет, отличаван е по време на обучението си и дори посвещава на своята алма матер сборник стиховете. Към институтите и пансионите обаче писателят обикновено проявява резервираност. Той смята, че броят на обучаваните в тях се отразява негативно на подготовката им и оправдава изпращането на синовете си в Московския университетски благороден пансион с недостига на средства за домашното им обучение. И. М. Долгоруков изразява и отношението си към широко обсъжданата образователна реформа на М. М. Сперански, която задължава чиновниците за напредване по „Таблицата на ранговете“ да полагат изпит или да доказват с университетска диплома своята компетентност. Реформата предизвиква бурно недоволство сред представителите на консервативното дворянство, които смятат за унижително да бъдат „подлагани на изпит“. И. М. Долгоруков не споделя тези дворянски предрасъдъци, но и той е против реформата, която в неговите очи единствено повод за нови форми на корупция.

Писателят се опитва да осигури за синовете си добро кариерно начало и ги насочва към административната сфера. Той обяснява решението си да ги отклони от престижната военна служба с тяхното здравословно състояние, с личната си неприязън към войната, с огромните разходи за издръжка на един офицер и с нездравата морална атмосфера в армията. И макар някои от синовете му да не оправдават неговите очаквания, любовта на писателя към тях и готовността да им помогне остават неизменни.

В анализирания период обект на обсъждане е и девическото възпитание и образование, като то обикновено е възлагано на майката. След смъртта на първата си съпруга И. М. Долгоруков е изправен пред проблема на кого да повери възпитанието на дъщерите си. Автобиографът няма негативно мнение за девическите институти, но липсата на емоционални връзки с родителите на възпитаничките са обяснението за избора на писателя да прибегне до домашно обучение на дъщерите си.

В раздела „3.8. «От тоски сердечной никуда не уйдешь». И. М. Долгоруков, чувства и память о близких“ („3.8. „От тоски сердечной никуда не уйдешь“. И. М. Долгоруков, чувствата и паметта за близките“, с. 128–132) се анализира усвояването на културния код на сантиментализма и ранния романтизъм относно таква интимно преживяване, каквото е скръбта от загубата на близки хора.

В автобиографията авторът описва местата на памет и грижата, с която изгражда и поддържа надгробията на любимите си хора и избира епитафиите им, чиито послания са изцяло лични и непретенциозни. В тях автобиографът цени „простотата на изказа и извисеността на мисълта“. Той скърби еднакво както за близките си роднини, така и за своите слуги, защото за него най-важна е сърдечната му привързаност към отишлите си от света.

В личния му пантеон централно място заема първата му съпруга Евгения. Пространството около нейния гроб той аранжира в духа на сантименталистките пейзажи и превръща мястото в кът на интимно поклонение. На нея и на други свои близки, напуснали живота, И. М. Долгоруков посвещава хвалебствени портрети в мемоарите и стиховете си, в които се откриват сходни тематични ядра. Като описва стоическата смърт на любимите си хора, писателят намеква за начина, по който би искал самият той да приеме смъртта. Изпълнението на това желание се потвърждава от писмото на сина му Рафаил, описващо смъртта на княза.

В заключение може да се обобщи, че в Долгоруковия автобиографичен мит семейството е емоционална общност, която определя личността на Иван Михайлович. Емоциите и семейството са взаимно свързани във вселената на писателя. Под влияние на сантиментализма и зараждащия се романтизъм автобиографът представя вътрешния си свят. Емоционалната общност на семейството става източник на житейски уроци и поведенчески примери за подражание. Чувствата са съществен елемент в създаването на идеализирания образ на И. М. Долгоруков в автобиографичното повествование като любящ син, съпруг и баща.

В четвъртата глава „**СЛУЖБА И ФОРМИРОВАНИЕ АВТОБИОГРАФИЧЕСКОГО МИФА. ДВОРЯНСКАЯ ЭТИКА ДОЛГА И САМОИДЕАЛИЗАЦИЯ КН. И. М. ДОЛГОРУКОВА**“ („СЛУЖБАТА И ФОРМИРАНЕТО НА АВТОБИОГРАФИЧНИЯ МИТ. ДВОРЯНСКАТА ЕТИКА НА ДЪЛГА И САМОИДЕАЛИЗАЦИЯТА НА КНЯЗ И. М. ДОЛГОРУКОВ“, с. 133–195), се анализира себепредставянето на автобиографа в сферата на служебните отношения.

В първата рубрика **„4.1. Феномен русското дворянство глазами кн. И. М. Долгорукова“** (**„3.1. Феноменът на руското дворянство през погледа на княз И. М. Долгоруков“, с. 133–135**) се уточнява тясната връзка между публичния образ на дворянина през XVIII и началото на XIX век и неговата кариера. Подчертано е и значението на кариерното развитие в живота и автобиографичното повествование на И. М. Долгоруков.

Въпреки премахването на задължителната служба с „Манифест о вольности дворянства“ (1762) на Петър III, тя не губи стойността си в колективното съзнание. Напротив, службата придобива ново (символно) значение. Тя се превръща в граждански и морален дълг и високоценена дейност, достойна за образцовия дворянин според доминиращата обществена нагласа. „Повестъ“ потвърждава нейното централно място в живота и самооценката на руските аристократи. Както в много от тогавашните мъжки автобиографии, така и в его-текста на И. М. Долгоруков наративът за службата е основен. Князът се стреми към успешна кариера, воден не само от лични амбиции, но и за да оправдае очакванията на семейството си, което разчита той да върне изгубеното богатство и влияние на Долгорукови. Неочакваните „злочастни“ обрати в неговата кариера променят интерпретацията на тази тема в хода на повествованието, като заставят писателя да преосмисли мястото си в социума и да потърси нови аргументи в своя защита.

В следващата рубрика, озаглавена **„4.3. «Я [...] делал дело государево с тем совестным страхом, [...] с какою дворянин прямой, потомок Долгоруких рода, должен был звание свое не всеу носить»**. Самоидеализация служащего дворянина“ (**„4.3. „Я [...] делал дело государево с тем совестным страхом, [...] с какою дворянин прямой, потомок Долгоруких рода, должен был звание свое не всеу носить“**. Самоидеализацията на служащия дворянин“, **с. 135–144**), е анализирана подробно позитивната авторепрезентация, която писателят дава за себе си с намерението да постигне своите апологетични цели.

В автобиографичния наратив авторът подчертава, че е израснал с идеализирана представа за службата. Той се описва като млад дворянин, въодушевен от идеята да изпълни съсловия си дълг, като служи лоялно и с усърдие на своя император. Този наивен ентузиазъм скоро прераства в горчивина и разочарование. В „Повестъ“ тази промяна се проявява в усилването на песимистичния тон, с който И. М. Долгоруков изобразява служебната реалност. Писателят използва повтаряща се схема в разказа за преминаването му една длъжност към друга. Първоначалните надежди, с които приема всяко ново назначение, бързо са обезсилени от сблъсъка с корупцията и интригите на неговите врагове. Като много други автобиографи, князът идеализира себе си и изтъква непримиримостта си с всички прояви на злоупотреби и бюрократично

невежество. И. М. Долгоруков се опитва да воплоти идеала за „новия човек“, пропагандиран от Екатерина II. Той чете нейните съчинения по политически проблеми и е вдъхновен от мечти на Просвещението за справедливо устройство на обществото. Следвайки моделите, разработени в трагедията на класицизма, той изобразява себе си като единствения положителен герой, който сам трябва да се изправи срещу порочната реалност, пълна с интриги и врагове.

За И. М. Долгоруков службата е съсловен и личен дълг, на който той се посвещава всеотдайно и ревностно. Във време, когато патриотизмът е определяща ценност в миросгледа на всеки достоен дворянин, мемоаристът подчертава своята патриотична нагласа. Той демонстрира предаността си към отечеството и монарха, като изпълнява всички задължения, възложени му от императора. Въпреки неприязънта си към военната кариера, И. М. Долгоруков участва в руско-шведската война от 1788–1790 г. Освен това той без колебание се заема с различни неприятни за него задачи, свързани с административната му дейност.

Князът възприема службата си не само като задължение, но и като лична отговорност и се стреми да бъде компетентен и справедлив администратор. Като губернатор на Владимир той се опитва да въведе либерализиран модел на управление, вероятно вдъхновен от политическите идеи на Екатерина Велика. Верен на просветителския призив да се служи безкористно на „общото благо“, И. М. Долгоруков развива и широка филантропическа дейност. Строежът на сгради, подобряването на инфраструктурата и опитът за популяризиране на културата в провинцията са само част от неговите начинания, описани в „Повестъ“. Активността и служебното усърдие на княза като губернатор се изтъкват и чрез многото пътувания (друг основен аспект от живота на тогавашния администратор), които той предприема, за да управлява правилно и ефективно поверените му територии. Автобиографът се представя и като „чувствителен“ губернатор, който проявява състрадание към селяните по време на рекрутските кампании. Иван Михайлович не пропуска да създаде символни епизоди, които подчертават неговата лоялност към императора дори когато последният му поверява нежелани длъжности.

Само веднъж И. М. Долгоруков изразява категоричното си недоволство от своето служебно назначение – когато е изпратен в Солната кантора. Той възприема получената длъжност в това учреждение като унижителна, понеже тя не отговаря на неговите качества и знатен произход. Авторовият сарказъм в този епизод заклеява неспособността на централната администрация да се възползва от идеите и отдадеността много други подобни нему аристократи, готови да допринесат за прогреса на страната. В „Повестъ“ Солната кантора прераства в символ на безсмислената имперска бюрокрация.

В автобиографията И. М. Долгоруков засяга и болезнената за него тема за оставката му. Бидейки убеден, че е станал жертва на несправедливост, той преживява края на кариерата си като лична драма. Но и извън служебния свят автобиографът продължава да следва дворянската етика на дълга и отказва да моли за пенсия, за да облекчи финансовото си положение. За него не материалните облаги, а честта е водещ ориентир в кариерата му.

Самоидеализацията в кариерата е типична за мъжката мемоаристика от XVIII век и началото на XIX век. По това отношение, могат да бъдат идентифицирани много паралели между Долгоруковото автобиографично повествование и автобиографията на Г. Р. Державин.

Разделът „4.3. «Служить отечеству с усердием [...] в безотечественном царстве, есть химера [...] и горячка молодого воображения». Долгоруковская борьба с несправедливостью“ („4.3. „Служить отечеству с усердием [...] в безотечественном царстве есть химера [...] и горячка молодого воображения“. Борбата на И. М. Долгоруков с несправедливостта“, с. 144–147) обръща внимание на други апологетични стратегии, използвани от И. М. Долгоруков в „Повестъ“.

В тази част на дисертацията вниманието се насочва към дискурсивните особености на Долгоруковия разказ за неговата служебна дейност, в който ироничните пасажи се редуват със сериозни аналитични разсъждения. Например, по нетипичен (за времето) начин иронията доминира в спомена за годините, прекарани в армията, които представят армейския живот по комичен, дори фарсов начин. В същото време И. М. Долгоруков често и подробно размишлява върху жалкото състояние, в което се намира военно-административната система на Руската империя. В това той вижда главната причина за своето отчайващо положение и липса на перспективи. В апологията на княза смяната на изказаните и интонационните регистри е реторическо поведение, което цели да спечели симпатиите на читателя и да го приобщи към гледната точка на повествователя.

За да аргументира по-убедително критичното си отношение към руската бюрократична система и, респективно, основателността на оценката, която си дава като администратор, И. М. Долгоруков подробно изброява и коментира много от недостатъците на руския чиновнически свят.

В подрубриците на тази част от дисертационния труд се анализира многостранната критика, която автобиографът отправя към руската военна и бюрократична действителност с намерението да оправдае преждевременния и неблагоприятен край на своята кариера и да изтъкне качествата си на отговорен и загрижен за „общото благо“ имперски верноподаник.

В „4.3.1. *«Служба [...] приходила час от часу в упадок»*. *Коррупция и юстиция*“ („4.3.1. *«Служба [...] приходила час от часу в упадок»*. *Корупция и правосъдие*“, с. 147–152) акцентът в анализа се подставя върху ключовите в автобиографичното повествование на И. М. Долгоруков теми за корупцията и правосъдието. В „Повестъ“ авторът последователно деконструира официалния мит за служебната добросъвестност и честност на руското чиновничество, като показва драстичното разминаване между тази идеализирана представа и реалността. Заслугите и качествата на индивида се пренебрегват и всичко изглежда е доминирано от „случая“ (в смисъл на фаворитизъм). Това прави служебния свят царство на хаоса и корупцията, за което И. М. Долгоруков дава богата поредица от примери в автобиографията. Мемоаристът се вписва в интерпретацията на един от водещите сюжети на руската сатирична литература, продължаващ да бъде актуален и в неговата съвременност. Особено провинцията е място, където злоупотребите са широко разпространени. Тя става основен прицел на сарказма на писателя. Долгоруковото описание на провинциалната действителност е особено интересно защото има много прилики със сатиричната репрезентация на руската периферия, направена от Михаил Евграфович Салтиков-Шchedрин няколко десетилетия по-късно в неговите сборници с разкази от губернияския живот.

Корупцията е толкова всеобхватна, твърди И. М. Долгоруков, че законите са напълно неефективни. Дори инициативите на правителството да я спре не дават никакви резултати. Автобиографът констатира пълната компрометираност на руската съдебна система. В разработването на тази тема (както и въобще на сюжета за кариерата) писателят се опира върху богатия репертоар от мотиви, познати му от сатиричната литература. Подобно на Антиох Дмитриевич Кантемир, Александър Петрович Сумароков, Василий Василиевич Капнист, Иван Иванович Хемницер и както в много от собствените си сатирични стихотворения, И. М. Долгоруков изобразява един абсурден съдебен свят, в който процесите се решават с подкупи, а не според установения правов ред. По този начин в „Повестъ“ се изгражда убедителен контекст за самозащита на автора. Често въвличан в „несправедливи“ процеси, князът решава да включи в автобиографията документи, писма и др., които демонстрират неговата невинност. Тези „колажи“ по принцип са характерни за мъжките автобиографии с оглед на по-голямата социална активност на авторите.

В частта „4.3.2. *«Ревизия требует ума, сметливости, познаний»*. *Ревизии и бюрократизация*“ („4.3.2. *«Ревизия требует ума, сметливости, познаний»*. *Ревизии и бюрократизация*“, с. 152–154) се описва и анализира отношението на автобиографа към две практики, типични за тогавашната служебна реалност и определени от него като порочни и

опасни. Според Иван Михайлович ревизиите и съпътстващия ги шпионаж нарушават дворянския кодекс на честта и засягат ценностите на руското дворянство, поставяйки под съмнение доверието между суверена и неговите държавни служители. В „Повестъ“ се твърди, че те предизвикват само страх, който в литературната парадигма на класицизма се свързва с тираничното управление. И. М. Долгоруков използва иронията, за да изтъкне тяхната абсолютна безполезност. Автобиографът критикува и процеса на бюрократизация, обхванал Руската империя в края на XVIII и началото на XIX век. Потомственият аристократ И. М. Долгоруков вижда в тази промяна на административната система заплаха за политическата и управленската хегемония на руското дворянство. Като изобличава недопустими според него практики, симптоматични за нравствения упадък в имперската административна система, в автобиографията князът включва страстни изобличения на недопустими според него практики, в които защитава привилегиите и моралния кодекс на своето социално съсловие. За него единствено дворяните притежават развито „гражданско чувство“ и служат по достоен начин на отечеството. Тази позиция свидетелства за Долгоруковото силно чувство за принадлежност към дворянския елит и неговата ценностна система.

Служебната действителност, изобразена в „Повестъ“, е доминирана от вражди и съперничества. Именно този аспект е в центъра на подрубиката **„4.3.3. «Шайка моих врагов и там, и сям была очень велика». Вражда, зависть и обиды в мире службы“** („4.3.3. „Шайка моих врагов и там, и сям была очень велика“. **Враждебността, завистта и обидите в служебния свят**“, с. 154–157). В изследвания автобиографичен наратив неизменно присъства фигурата на антагониста, представена в разнообразни конкретизации – алчни търговци, корумпирани чиновници, недоброжелателни началници и колеги. Подобна роля той приписва дори на императорите Павел I и Александър I. Темата за враговете е особено функционална за автобиографично повествование на княза. В него самоидентификацията на „Аз“-а се гради и посредством контрастното различаване на себе си от злонамерените „други“. Негативните портрети на неговите антагонисти служат на автобиографа за уплътняване на собствения му положителен образ. В резултат на това той се представя като човек с неуязвима ценностна система, когото многобройните атаки на неговите противници не могат да променят. В същото време, търсейки съчувствието на читателя, князът се вживява и в ролята на невинна жертва на завистта и коварството на своите антагонисти. За да завърши себеидеализацията си, И. М. Долгоруков твърди, че съжالياва не толкова за лично понесените обиди, колкото за последиците от интригите на своите врагове, които вредят на „общото благо“.

Подрубриката „4.3.5. *«Петербург, эт[а] Гоморр[а] нашего времени»*. *Столица и судьба карьеры*“ („4.3.5. *„Петербург, эт[а] Гоморр[а] нашего времени“*. *Столицата и кариерната съдба*“, с. 157–160) анализира образа на Санкт-Петербург в контекста на кариерния сценарий в „Повестъ“. Столицата на Руската империя е място, което предлага големи възможности за тези, които се стремят към успешна кариерна перспектива. Посещението ѝ и пребиваването там е дори задължителен момент в служебната биография на всеки дворянин. Използвайки „климатична“ метафора, авторът обяснява, че отдалечеността от столицата води до охлаждане на отношенията с „царя-слънце“, тъй като дворянинът може да остане и недокоснат от лъчите на неговата щедрост. В Петербург започва и службата на И. М. Долгоруков, който в началото е поразен от великолепието на приемите и церемониите в двора на Екатерина II. С течение на времето представата му за града и атмосферата в него се променя. Той започва да го възприема като пространство на лицемерието, аристократичната надменност и бюрократичното безсърдение, което намира израз и в поезията му. С него автобиографът асоциира критичните и унижителни моменти в кариерата си, когато е бил принуден да се защитава от интригите на враговете си по служба, без да получи каквото и да било съчувствие и съдействие от могъщите столични бюрократи. Затова за писателя Санкт-Петербург е символното място на всички претърпени преследвания. В петербургското пространство И. М. Долгоруков представя себе си като своеобразен мъченик за истината и дворянските добродетели.

В „4.3.5. *«Чин и почести суть химеры»*. *Опасное очарование чина и орденов*“ („4.3.5. *„Чин и почести суть химеры“*. *Опасният чар на чиновете и ордени*“, с. 160–165) развива и аргументира тезата, че отношението към чина и ордени е важен аспект на сюжета за службата в автобиографията на И. М. Долгоруков. Получаването на нов чин или орден официално регистрира служебния напредък и промяната в социалния статус на руския дворянин и оказва непосредствено въздействие върху неговия публичен образ и начин на живот. За амбициозния И. М. Долгоруков повишаването в чин и получаването на ордени се превръща в натраплива идея, чието напрегнато и драматично изживяване играе важна роля в изграждането на автобиографичния му мит. В началото на „Повестъ“ получаването на нови чинове бележи бързината, с която И. М. Долгоруков достига до престижни позиции в „Таблицата на ранговете“. После в кариерата му настъпва застой, който той обяснява с интригите на недоброжелатели, които го лишават и от получаването на заслужени според него ордени.

Промяната в темпа на служебното израстване повлиява върху първоначалното отношение на мемоариста към чиновнопроизводството и съпровождащите го отличия. Младият Долгоруков

остро критикува практиката дворянските деца да бъдат зачислявани в армията още с раждането си. Но когато Павел I отменя това разпореждане и синовете му са лишени от тази привилегия, той става неин защитник. Развитие претърпяват и възгледите му за смисъла на бързото кариерно израстване. Ако в началото той с гордост описва стремителния си служебен възход, то после, позовавайки се на личния си опит, се настройва скептично към подобни примери. Според него манията за чин и орден е изкушение само за празноглавите и суетни честолюбци. Въпреки това И. М. Долгоруков продължава да се стреми към повишение в службата, защото е убеден в своето усърдие и смята, че публичното му признание би било изцяло заслужено. В тези противоречия се проявява характерна за тогавашните представители на дворянството тенденция. Много от тях, включително и И. М. Долгоруков, поставят под съмнение стойността на чиновите и ордените поради често несправедливото им раздаване, но в същото време продължават да усещат голямото значение, което те имат в обществото и в регламентацията на социалните отношения.

Особен обект на внимание в автобиографичния разказ е друг решаващ за кариерата на руския дворянин от XVIII – началото на XIX век фактор, а именно клиентелизмът. Тази социална практика е тема на рубриката **„4.4. «Я знакомился с людьми большого света, находил покровителей, участников в моей судьбе и службе». И. М. Долгоруков и патрон-клиентские отношения“** („4.4. **„Я знакомился с людьми большого света, находил покровителей, участников в моей судьбе и службе“. И. М. Долгоруков и патрон-клиентские отношения“**, с. 165–172). Патронажът е система, разпространена в цяла Европа от древни времена. В Руската империя явлението придобива широка популярност и остава един от основните регулатори на политическия и социалния живот по-дълго и в по-голяма степен, отколкото в другите европейски държави.

Патронажът се основава на роднински връзки или просто на близки отношения с влиятелни личности. Вероятното под въздействието на сантиментализма, И. М. Долгоруков често подчертава близостта и приятелството, което има със своите покровители. За него истински благодетел е този, който оказва не само социална, но и емоционална подкрепа на протежирания.

И. М. Долгоруков многократно отбелязва важната роля на покровителите в своя живот и в този на своите близки. Той обяснява много от кариерните провали на баща си с неговата неспособност да си осигури влиятелни покровители. За разлика от него, мемоаристът непрекъснато търси опекуни и се опитва да поддържа контактите си с тях, за което е необходимо да спазва и безукорно морално поведение, за да не злепостави гарантиралите за него.

Иван Михайлович изразява относно клиентелизма обичайното за него противоречиво мнение. От една страна, той признава предимствата, които патронажът осигурява за клиента, особено в кариерното му развитие. От друга страна, посочва и различните деформации, предизвикани от тази система на протекции (некомпетентни чиновници на важни длъжности, незачитане на моралните ценности, фаворитизъм).

Писателят разграничава два вида покровители – доброжелателни патрони и фалшиви благодетели, които не се интересуват от клиента си и търсят само обществена популярност. В автобиографията князът изразява искрената си благодарност към първите, които често са великодушни дворянки. Към лъжеблагодетелите в своя живот И. М. Долгоруков се отнася критично, защото те, водени от егоистични съображения, пренебрегват моралните си задължения и уронват престижа на покровителството като неформална институция в социалния живот. Като цяло, Иван Михайлович е убеден в невъзможността да се живее без патронаж и винаги се стреми да се представя като лоялен клиент.

Службата за руския дворянин е неразривно свързана с отношението му към фигурата на императора. Затова в рубриката **„4.5. «Царь – все! Он закон! Он истина! Он Бог земной!».** **Отношения между императорской властью и подданными“** („4.5. „Царь – все! Он закон! Он истина! Он Бог земной!“). **Отношенията между императорската власт и поданиците“**, с. 173–186) се реконструират отношенията между И. М. Долгоруков и монарсите.

През XVIII и началото на XIX век формата на политическо управление и ролята на монарха в него е актуална и широко обсъждана тема. Тя присъства и в творбите на немалко тогавашни руски писатели, които критикуват проявите на деспотизъм и им противопоставят модела на „просветената монархия“. Към тях се причислява и И. М. Долгоруков. Както в своята поезия, така и в „Повестъ“ той открито изразява привързаността си към просветения абсолютизъм, отхвърляйки деспотичния маниер на политическо поведение. Тези негови идеи стават критерий за оценка както на руските владетели от миналото (Петър I, Ана Йоановна, Елисавета Алексеевна), така и на съвременните му монарси. Мемоаристът е свидетел на управлението на трима императори – Екатерина II, Павел I и Александър I, и има собствено мнение за всеки от тях.

Царуването на Екатерина II е представено като най-щастливият период в живота на писателя, когато той постига и най-големите си успехи в кариерата. И. М. Долгоруков несъмнено идеализира императрицата, която възприема като възплъщение на представата си за просветен монарх. Нейните политически и законодателни реформи, смелата ѝ външна политика, образователните и културните ѝ инициативи го респектират и възхищават. Особено високо той

цени проявяваните от нея великодушие и толерантност към поданиците ѝ. Дори когато някои политически решения на Екатерина II му се струват странни, безусловната му вяра в нейната мъдрост взема превес над съмненията в правилността на поведението ѝ.

Ако за мемоариста Екатерина II олицетворява идеала му за монарх, то наследникът ѝ – Павел I е представен като тиран и „нов Нерон“, който е склонен към параноя и лудост. Той дори не зачита такава свещена връзка, каквато е предаността към майката. За негативния портрет на този суверен допринася личното предупреждение на автора, който се чувства подведен и предаден от Павел I. По време на Екатерининото управление той проявява благоразположение към И. М. Долгоруков, но след смъртта на императрицата рязко променя отношението си към него, като се превръща в един от основните му врагове. Павел I е изобразен като деспот, неспособен да оцени и възнагради усърдието на И. М. Долгоруков да служи на отечеството. Въпреки облекчението, с което Иван Михайлович посреща смъртта на императора, той не одобрява царубийството. Според него то предвещава нещастия за държавата. За пореден път са разрушени и надеждите на И. М. Долгоруков да възстанови блясъка на рода си, тъй като новият император не показва голяма склонност да оцени неговото усърдие.

Преценката на Иван Михайлович за царуването на Александър I по-същество не е различна от тази за неговия баща. За мемоариста, той е „тиран“, който прикрива деспотизма си зад маската на добронамереността. В противоречие с официалния монархически наратив князът представя Александър I не като „ангел на трона“ (Уортман 2002а: 261), а като безчувствен лицемер, който несправедливо слага край на неговата кариера и това заставя И. М. Долгоруков да се дистанцира от двора. Както отбелязва Елена Нигметова Марасинова, загубата на доверие в императора е характерна за много дворяни от края на XVIII и началото на XIX век (Марасинова 2008: 308–387). В дисертацията тази тенденция се потвърждава и чрез анализ на променящото се авторово отношение към „сценариите за властта“²⁸ на руските владетели.

За разлика от възхищението и възторга, които предизвикват у мемоариста бляскавите тържества при Екатерина II, церемоните, организирани в двора на Павел I и Александър I, са описани критично. И. М. Долгоруков възприема Павловите празненства като демонстрация на неговите деспотични амбиции, а скромно организираните церемонии при Александър I – като доказателство за двуличието на монарха.

²⁸ Изразът е взет от заглавието на известните монографии на Ричард Уортман, посветени на реконструкцията на символичното значение на придворните ритуали на руски императори (Уортман 2002а; Уортман 2002б).

В своя наратив за публичните сценарии на императорската власт И. М. Долгоруков показва, че наследниците на Екатерина II търсят изход от кризата на монархическата институция след Френската революция. Ако Павел I се стреми да възстанови знаците и символите на старата абсолютна монархия, то Александър I се опитва да ги унищожи (Уортман 2002а: 228). За автора и двете решения са неприемливи, защото е изгубено доверието и уважението на дворяните към суверена, постигнато от Екатерина II.

Рубриката „4.6. «О! Политика того времени обильна была в материалах для разговора!». Политическая идентичность кн. И. М. Долгорукова“ („4.6. „О! Политика того времени обильна была в материалах для разговора!“. Политическата идентичност на княз И. М. Долгоруков“, с. 186–193) допълва автобиографичния портрет на автора, като очертава неговия политически профил. Политическите възгледи са важен аспект от светогледа на дворянина, тъй като дворянството е основният колективен политически субект в Руската империя.

Политическите събития често променят себевъзприемането на „Аз“-а и, съответно, влияят върху автобиографичното писане. Включените в „Повестъ“ политически портрети, оценки и коментари позволяват да се определят политическите симпатии на И. М. Долгоруков и тяхната зависимост или не от колективните представи и нагласи. В тази част на дисертацията е анализирано отношението на мемоариста към двама знаменити държавни мъже, негови съвременници – Григорий Александрович Потьомкин и Михаил Михайлович Сперански. В първия случай автобиографът митологизира „княза на Таврида“, използвайки образа на „богатира“, който в тогавашното колективно съзнание е устойчиво свързан с представата за Г. А. Потьомкин. Писателят изтъква физическата, поведенческата и политическата изключителност на знаменития екатеринински фаворит. Репрезентацията на М. М. Сперански се основава на личните впечатления на мемоариста от него и влиза в противоречие с неговия негативен образ, битуващ в средите на недоволните от реформаторските му проекти дворяни. Най-могъщият и влиятелен съветник на Александър I от началото на неговото управление е описан от И. М. Долгоруков като гениален държавник, деликатен събеседник и жертва на императорското своенравие.

Дисертацията обосновава политическия консерватизъм на И. М. Долгоруков. Убеден защитник на привилегиите на руското дворянство, той критикува проекта на Александър I за конституция. И в „Повестъ“, и в своите пътеписите писателят твърди, че Русия не е готова за нейното въвеждане и изразява принципното си недоверие към конституционната монархия.

Политическата тематика се включва и в апологетичния дискурс на автобиографията. В младостта си писателят е заподозрян и обвинен в симпатии към Френската революция, но той

винаги категорично отрича да е бил изкушен от републиканските идеи. В споровете, свързани с „европеизацията“ на Русия, позицията на И. М. Долгоруков е компромисна – трябва да се усвоява само ценният европейски опит, без да се стига до крайности, за да се съхранят националната самобитност и култура. Желанието му да бъде обективен в оценката както на „своето“, така и на „чуждото“, предизвиква обвинения в чуждопоклонничество, което го провокира да изложи своя възглед за патриотизма. И. М. Долгоруков отчетливо разграничава, противопоставяйки, понятията „отечество“ и „родина“. За него „отечество“ има по-скоро политическа семантика и подлежи на различно тълкуване, докато „родина“ се асоциира с родното място, традициите и хората, с които индивидът изначално е емоционално свързан. Любовта към родината е естествена и спонтанна, докато привързаността към отечеството е рационално обоснована и зависи от социалното признание, получено от монарха и обществото. В този контекст И. М. Долгоруков се чувства безусловен родолюбец, винаги сантиментално свързан с родината, докато отношението му към отечеството е по-скоро критично или в най-добрия случай сдържано.

Кариерата има централното място в мирогледа на автобиографа, типичен дворянин от края на XVIII – началото на XIX век. В „Повестъ“ се наблюдава промяната във функцията на темата, която от средство за похвала на личността и кариерата на автобиографа се превръща в лийтмотив на неговия апологетичен дискурс.

В изграждането на автобиографичния си мит в обществения живот князът използва кодовете на класицизма, които обясняват постоянното подчертаване на неговия личен култ към дълга. А за да представи корумпираната действителност на Руската империя, И. М. Долгоруков се опира на широкия репертоар от мотиви и образи, предлагани от руската сатирична литература, винаги ангажирана с изобличаването на нередностите в тогавашното руско общество.

Последната глава **„КН. И. М. ДОЛГОРУКОВ И ДВОРЯНСКАЯ ОБЩЕСТВЕННАЯ ЖИЗНЬ XVIII – НАЧАЛА XIX ВЕКА“** („КНЯЗ И. М. ДОЛГОРУКОВ И ДВОРЯНСКИЯТ ОБЩЕСТВЕН ЖИВОТ ОТ XVIII – НАЧАЛОТО НА XIX ВЕК“, с. 196–272) е посветена на анализа на автобиографичния портрет, който И. М. Долгоруков създава на фона на оживената културна панорама на Русия през последните десетилетия на XVIII – началото на XIX век. Разглежданата автобиография разгръща респектираща панорама на дворянския живот с присъщите му модели на социално и културно поведение.

Разделът „5.1. **Култура и индивид в автобиографическом портрете кн. И. М. Долгорукова**“ („5.1. **Културата и индивидът в автобиографичния портрет на кн. И. М. Долгоруков**“, с. 196–197) се основава върху подхода към автобиографичните наративи, предложен от Рой Паскал, който намира тясна връзка между самоописанието и културния контекст, към който авторът на текста принадлежи (Pascal 2017: 8). И. М. Долгоруков не се ограничава да бъде внимателен наблюдател на действителността, но използва културните кодове, за да изгради автобиографичния си мит. Изборът на една или друга тема в неговата автобиография никога не е случаен, а придобива особена важност в интерпретативния акт на неговото минало. В разделите на тази глава се разглеждат различните аспекти на дворянската култура, които авторът засяга с цел да се представи като достоен представител на своето съсловие.

Пословичното противопоставяне на столичното и провинциалното руско дворянство отчетливо присъства в Долгоруковата автобиография. Рубриката „5.2. **«Я был не патриот пензенский, а эмигрант московский». Столицы и провинция**“ („4.2. **„Я был не патриот пензенский, а эмигрант московский“. Столиците и провинцията**“, с. 197–202) изследва възприемането на три топоса от повествователя – Петербург, Москва и провинцията, като проява на неговото себеопределяне. Писателят принадлежи по рождение към престижното московско дворянство. За него старата руска столица е съкровено място, на което остава сантиментално верен докрай, докато градът на Нева е отблъскващо и в голяма степен враждебно пространство. Той е изобразен като топос на лицемерието и егоизма, а Москва – като истинското „сърце“ на страната. Описанието на двете столици е изградено върху противопоставянето им по оста „свое“ – „чуждо“. В автобиографичното повествование (и в своята поезия) И. М. Долгоруков неведнъж изразява силната си емоционална привързаност към родния град. Доказват го лирико-патетичните пасажки, в които авторът описва чувствата си, предизвикани от завръщането в Москва или от напускането ѝ. За И. М. Долгоруков Москва е и символ на руската история и героичния руски дух, затова той не пропуска да заяви възмущението си от нейното изоставяне в ръцете на врага по време на Наполеоновото нашествие през 1812 г.

Съвсем противоположни чувства са тези, които князът изпитва към провинциалната действителност. По време на службата си той, представителят на московския културен елит, се сблъсква с ретроградността на провинциалното общество и неговата бюрокрация. Животът в периферията на Руската империя е далеч от високите критерии на мемоариста за смисленост и просветеност. От негова гледна точка, провинцията е варварски и некултурен свят. Опитите му да „цивилизова“ места, които управлява, се оказват неуспешни. За да покаже пълното си

„отстранение“ от провинциалната среда, автобиографът прибегва до любимата си ирония, когато описва стремежа на местното общество да подражава на столичните нрави.

В подрубиката „5.2.1. *«Это свое, это домашнее». Дом и имение»* („5.2.1. *„Это свое, это домашнее“*. *Домът и имението*“, с. 202–207) се анализира и тълкува отношението на мемоариста към топосите на дома и имението като възможни пространства на идентификация. В „Повестъ“ писателят изповядва благоговейната си привързаност към московския семеен дом. За И. М. Долгоруков каменният дом, построен от неговия баща, символизира не само принадлежността на рода към престижния московски елит, но и част от семейната история и връзката между поколенията в нея. Той е и неговото лично убежище от бедствията в живота. Князът подробно разказва за своите усилия по възстановяване на семейната църква след окупацията на Москва от французите през 1812 г., в която се пазят редки предмети, принадлежали на „предците“. Той подчертава и за своите грижи при реновирането на къщите, в които живее, докато изпълнява задълженията си като вице-губернатор в Пенза и губернатор във Владимир.

Домашната среда е основен източник на поетическо вдъхновение за Иван Михайлович. Кабинетът е неговото предпочитано уединено място за писане на стихове, а понякога дори някой елемент от домашния интериор се превръща в обект на поетическа възхвала, както в стихотворението „Камин“. За И. М. Долгоруков домът е социокултурен локус²⁹, който има висока символична стойност при формиране на представата му за собствената индивидуалност. Въпреки това нарастващите дългове принуждават княза няколко пъти да обмисля продажбата на дома, което предизвиква у него болезнени изживявания.

Автобиографът е далеч по-слабо привързан към своите имения. В „Повестъ“ едно от тях – Николское, е представено като „*locus horribilis*“, понеже е свързано с най-тъжните спомени на автора. Негативният семантичен ореол, приписван на това имение, спори с културната парадигма на времето, според която „дворянските гнезда“ се възприемат през митологемата „земен рай“ (Щукин 2007: 222). От друга страна, той оправдава решението на И. М. Долгоруков да продаде имението, за да облекчи финансовото положение на семейството си.

Въпреки антипатията си към провинцията, И. М. Долгоруков се представя като опитен помещик – самохарактеристика, на която е посветена подрубиката „5.2.2. *«Наконец сделался помещиком одной нужде и нищете»*. *Помещик и крестьяне*“ („5.2.2. *„Наконец сделался*

²⁹ Василий Георгиевич Щукин характеризира функцията на тези места по следния начин: „[Социокултурните локуси] действат като хранилища на различни значения и видове памет: лична, семейна, както и групова – културна и митопоетична“ (Щукин 2007: 177).

помещиком одной нужде и нищете“. *Помещикът и селяните“*, с. 207–212). Както в политиката, така и в имението И. М. Долгоруков е консервативен помещик. Той не е привърженик на нововъведения в управлението на своите имения и обработката на земята, но се отнася добронамерено към крепостните си селяни. Във времена, когато дворянската филантропия се насърчава в пресата и сантименталистката литература, Иван Михайлович подчертава своето „просветено“ – съчувствено и благосклонно – отношение към крепостните. Това не означава, че той подкрепя премахването на крепостното право – въпрос, който е горещо обсъждан по онова време. „Повест“ отразява промяната в гледната точка на автора относно тази система. Ако на млади години князът порицава „варварството“ на тази институция, в своята старост той става неин привърженик. И. М. Долгоруков смята, че проектът на Александър I за освобождаване на селяните е нереалистичен. Според него (а и много други дворяни) реформата застрашава привилегиите на дворянството, от една страна, а и селяните поради своето невежество и нравствена изостаналост не са подготвени за нея, от друга. Зад тази преценка вероятно се крие един от най-големите страхове на руския елит: опасността от селски бунтове. В случая той се подхранва и от травматичните детски спомени на мемоариста за въстанието на Пугачов. На това историческо сътресение И. М. Долгоруков приписва и рязкото обедняване на своето семейство. Във тази връзка се отбелязва, че темата за дълговете е топос не само в тогавашната руска литература, но и в „Повест“. Трудното материално положение е повтарящ се мотив в автобиографията, с чието посредничество князът търси състрадание и съчувствие у своя читател. Трябва да се отбележи, че въпреки твърденията на И. М. Долгоруков, състоянието му не е толкова притеснително. В постоянните оплаквания на мемоариста прозира наранената му съсловна гордост и недоволството, че не успява да си гарантира стандартите на живот, които той смята за подходящи за своята княжеска титла и родова история.

Разделът **„5.3. «Я любил природу, но в убранстве роскошном».** **И. М. Долгоруков и природа“** („5.3. „Я любил природу, но в убранстве роскошном“. И. М. Долгоруков и природата“, с. 212–219) измества фокуса на анализа върху Долгоруковата рецепция на една от новите културни парадигми на епохата. Между края на XVIII и началото на XIX век в Европа и Русия се разпространява революционна чувствителност към околната среда. Благодарение на сантиментализма и ранния романтизъм избухва истинска мания по природата. Влиянието на новата реторика, свързана с натурата, е очевидно в его-текстовете на И. М. Долгоруков. Най-вече в пътеписите на писателя има множество клишета, които възхваляват природните красоти. И в „Повест“ има изрази за красотата на пейзажите, залезите и т. н., но в автобиографията може да

се види как в ежедневието на руския дворянин природата се свързва главно с паркове и градини. Авторът изразява удивлението си от изисканите зелени ъгълчета, създадени в богатите имения. Той самият предпочита английската градина, станала популярна през онези години, в която собственикът съчетава природа и изкуство, вмъквайки паметници, фонтани и различни елементи, целящи да изненадат посетителя.

Юрий Михайлович Лотман и Василий Георгиевич Шчукин отбелязват, че в семиотизираното всекидневие на руските аристократи различните типове пространство детерминират и определен модел на поведение. В топоса на имението дворяните се държат по-искрено и просто, но Иван Михайлович показва колко „естественият живот“, с който се хвали руският елит, е далеч от суровата реалност на селския бит. Всъщност в тогавашната дворянска култура природата е свързана преди всичко с имението и неговите развлечения.

Дисертацията анализира и променящото се отношение към природата в автобиографичния наратив. В началото авторът проявява слаба склонност към живота сред природата и предпочита градските развлечения. С течение на времето това отношението се модифицира. Природата се превръща във важен елемент в саморепрезентацията на мемоариста. Под влияние на моделите на сантиментализма и ранния романтизъм природата става негово предпочитано място, където той може да търси спокойствие от любовните мъки. Натурата се явява утеха след неговата унижителна оставка и източник на вдъхновение за литературната му дейност. Въпреки това, Иван Михайлович изброява всички опасности на селския живот (липса на лекари, злополуки и др.). Това са само частични противоречия на неговия мироглед. Може да се каже, че мемоаристът остава верен на себе си. За него природата може да бъде оценена само ако в нея има следа от човешка намеса.

Темата на следващата рубрика **„5.4. «Я совсем не знаток в медицине». Медицина и здравье“** („5.4. „Я совсем не знаток в медицине“. Медицина и здравье“, с. 219–231) отношението на мемоариста към медицината и чрез нея към разбиранята за човека и постиженията на науката. За разлика от много други мъже автобиографи от онова време, в „Повестъ“ И. М. Долгоруков често се фокусира върху медицински въпроси. Интересът на писателя не е учудващ. През XVIII век в Русия ужасните пандемии, иновативните лечения и множеството бързи постижения в медицинската наука са популярна тема във вестници, литературни произведения и предизвикват дебати в обществото. В автобиографията страниците, посветени на здравни теми, помагат на автора да постигне целите на своето автобиографично писане, осветлявайки интересни и даже неочаквани аспекти на неговия образ.

В автобиографията си И. М. Долгоруков уточнява, че тогавашният пациент може да разчита на традиционните форми на народната медицина, религията и лекарите. По отношение на последните, авторът изразява своето обичайно противоречиво мнение. Той защитава работата на докторите, но многократно се оплаква и от тяхната неефективност в борбата с болестите, показвайки широко разпространено недоверие в руското колективно съзнание към лекарите.

Мемоаристът е силно заинтригуван от някои нови терапии и лечения, въведени в практиката през годините на неговия живот. Например той е привърженик на животинския магнетизъм. Ваксините са друга медицинска новост, която привлича неговото внимание. В „Повест“ И. М. Долгоруков се възхищава от Екатерина II, която смело изпробва ваксината върху себе си и сина си. Личният пример на императрицата оказва върху него, както и върху много други представители на елита, очаквания ефект. Князът ваксинира своите синове и дъщери като доказателство, че е любящ и загрижен за здравето на децата си баща. По повод на ваксините обаче в текста се наблюдава поредното противоречие на консервативно настроения И. М. Долгоруков. Години по-късно кампанията за ваксиниране срещу едра шарка на всички селски деца, насърчавана от Александър I, дава на княза повод остро да критикува управлението на омразния император и да изтъкне безсмислеността на предприетите действия.

Същото променящо се мнение се открива в описанието на пандемииите, на които е свидетел авторът по време на своя живот. Пълнен с патос е споменът за чумната епидемия, която поразява Москва през 1770 и 1771 г. Събитието, разказано в апокалиптичен тон, е шокиращо поради големия брой причинени жертви. В очите на един дворянин, чумата е поводът за още по-ужасно събитие, каквото е „чумният бунт“, когато тълпата, раздразнена от ограничителните мерки, се надига срещу представителите на властта и буквално разкъсва московския митрополит Амвросий. На описанието на хаоса в града е противопоставено успешното справяне с трудната и опасна ситуация от страна на просветения баща на писателя, който взема всички възможни предпазни мерки, известни му от тогавашната наука, за да избегне заразата. Ако в този случай мемоаристът възхвалява бащините инициативи, той е много по-критичен към здравните изисквания, въведени от Александър I, с цел да се защити населението от поредната чумна епидемия, които той е принуден да осъществява по време на своето управление във Владимир. И. М. Долгоруков смята, че тези постановления дават единствено възможност за появата на фалшиви новини, с които той, верен на своя дълг, се опитва да бори по всякакъв начин.

В авторското третиране на темата за медицината се редуват хумористичен и сериозен тон. В редица епизоди, посветени на болестите и страданията на близките му, повествователят взема

отношение по широко разпространени тогава лечебни практики като кръвопускането например. Той често иронизира прилагането на съмнителни лечения. В същото време здравето на писателя и неговите близки е възможност за размисъл върху смисъла на живота. Това проличава, когато автобиографът говори за бременността, разглеждана по онова време като болест, и високия риск от смъртност на майката и детето по време на раждането. В същото време той доста егоистично отрича животът на сериозно болната му от туберкулоза съпруга да е изложен на риск по време на многобройните ѝ бременности.

Болестите също отговарят на други цели на автобиографичното писане на И. М. Долгоруков. Описанието на дългото боледуване на първата му съпруга и всичките неговите притеснения за нея са нов начин за писателя да опровергае обвиненията, че е „лош съпруг“ и да се изобличи нечувствителността на императорското семейство към него. А смъртта на любимата му дъщеря Мария от туберкулоза придобива дори символно значение в повествованието. Фаталистично Иван Михайлович тълкува загубата на дъщеря си като цената, която трябва да плати за успехите в кариерата. Князът не пропуска да говори и за собствените си болести, сред които са меланхолията и хипохондрията³⁰. Последните стават мода сред представителите на дворянството от този период, но за писателя те са и обяснение за неговите литературни занимания. Сергей Иванович Николаев отбелязва: „От една страна, писането провокира хипохондрия, от друга страна, писането лекува тази болест“ (Николаев 2017: 15).

В рубриката **„5.5. «Терпеть, тужить и уповать на одного Бога – вот единственное прибежище честных людей в нашем мире». Антиклерикализм и вера“** („5.5. „Терпеть, тужить и уповать на одного Бога – вот единственное прибежище честных людей в нашем мире“. Антиклерикализм и вяра“, с. 231–240) анализът е насочена на религията, първостепенен аспект от живота на И. М. Долгоруков. Интересно е да се отбележи, че и в този случай в „Повестъ“ можем да видим поредната еволюция на неговите убеждения по религиозни въпроси.

В съответствие с традиционната образователна практика на дворянството, авторът получава първото си християнско възпитание в детството. Това първо религиозно отпечатване не се основава на преподаването на догми. По-скоро родителите на автобиографа изискват от сина си само да подражава на техния пример. След това, младият И. М. Долгоруков се интересува от идеите на деизма, популярни през XVIII век. В „Повестъ“ влиянието на учението на деистите се

³⁰ През XVIII век те се смятат за истински болести и двата термина често се използват като синоними (Отин 1986).

превръща в често критично и сатирично изобразяване на манастири, църкви и духовенство, което е популярна тематика и в сатиричната литература на времето. Авторът критикува техния прекомерен разкош и морална деградация. В същото време Иван Михайлович с интерес посещава места за поклонение и участва в религиозни ритуали. Той обикновено констатира прогресиращия морален упадък на Църквата и нейните представители. Един от редките позитивни портрети на духовник е посветен на московския митрополит Платон³¹, когото князът определя като образцов духовен пастир и отбелязва забележителните му ораторски умения.

В своите пътеписи И. М. Долгоруков се представя като човек, толерантен към другите религии. Толерантността е една от ключовите думи в религиозните въпроси на века, а Русия по времето на Екатерина II се смята за общоевропейски образец в това отношение. Волтер посвещава своя „Трактат за толерантността“ (1763) именно на важността на религиозната търпимост. Точно тази книга на френския философ обаче привлича критиката на И. М. Долгоруков, който в напреднала възраст започва да има все по-консервативна визия за религията. Много от личните драми на автора допринасят за тази промяна. След смъртта на първата си жена Евгения, той все повече започва да приписва всеки епизод от своето съществуване на божествената воля.

Една от целите на княза е да се представи като човек с безупречна вяра. Затова той заема ясна позиция спрямо масонството. Въпреки вероятната бащина симпатия към масонските ложи, те, изглежда, са напълно чужди за Иван Михайлович. Масоните, описани в „Повестъ“ като фанатици и шарлатани, са обекти на неговия сарказъм. И. М. Долгоруков приема много от типичните антимапонски представи, широко разпространени в руското колективно съзнание. В дисертационния труд серията антимапонски комедии на Екатерина II се идентифицира като един от източниците, които писателят използва, за да създаде своята негативна характеристика на масонството.

В рубриката „5.6. «[1812] Год ужасный в летописях русских!». Рецепция и деконструкция «метанарративов»“ („5.6. „[1812] Год ужасный в летописях русских!““. **Рецепция и деконструкция на „метанарративите“**“, с. 240–251) се анализира приемането или отхвърлянето на метанаративи³² на имперската власт от И. М. Долгоруков в изграждането на неговия автобиографичен „Аз“. В тази част фокусът е върху деконструкцията, направена от княза,

³¹ Платон Левшин (1737–1812) е московският митрополит и един от най-видните и активни дейци на тогавашната Руска църква. Той се стреми да установи диалог със староверците и участва активно в подобряването на образованието на духовенството.

³² Френският философ Жан-Франсоа Лиотар използва термина „голям нарратив“ или „метанаратив“, за да опише епистемологични теории, които се опитват да рационализират света (Lyotard 1984).

на пропагандата, свързана с антинаполеоновата кампания в Русия от 1812 г. В дисертацията последната се тълкува като форма на „метанаратив“ или „голям наратив“, предвид идеологическата и символична стойност, която се приписва на събитието. Прави впечатление, че свидетелството на И. М. Долгоруков се различава от много други его-текстове от този период, посветени на „Отечествената“ война от 1812 г.³³ Въпреки че в повествованието има някои следи от влиянието на пропагандната реторика на времето (подчертаване на спасителната мисия на Русия, непатриотичното поведение на Великата армия на Наполеон, паралели с героите на руската история Минин и Пожарски, и т. н.), повествованието на княза е много далеч от триумфалните и героични тонове, които обикновено присъстват в художествената литература и мемоаристиката по темата.

И. М. Долгоруков е категорично против клеветническите кампании срещу французите, насърчавани от представителите на властта и духовенството. Бидейки пацифист по природа, авторът остро осъжда кръвопролитията, причинени от конфликтите и от жаждата за власт на Наполеон. В рязък контраст с руската пропаганда, която възхвалява героизма на войните, И. М. Долгоруков създава един реален и неидеализиран образ на руската армия. Тя е представена като маса от некомпетентни войници, водени изключително от желание за получаване на награди. В „Повест“ са описани всичките главни действащи лица от „ужасната“ 1812 г. Що се отнася до Наполеон, князът не е повлиян от харизмата на известния военачалник. Автобиографът деконструира неговата героична репрезентация, представяйки го като фалшив гений и мегаломан, жаден единствено за власт. И Фьодор Василиевич Ростопчин е обект на критики на писателя, който се чувства измамен от неговите лъжливи уверения за отбраната на Москва.

Напротив, руските генерали като Михаил Иларионович Кутузов и Пьотър Витгенщайн печелят похвалата му. Прави впечатление, че почти липсва фигурата на Александър I. Лаконизмът в описанието на ролята и действията на руския император може да се обясни с отсъствието на взаимна симпатия между поданика и суверена.

Както в повечето его-текстове за Наполеоновата кампания, в „Повест“ се говори за битката при Бородино, превземането и опожаряването на Москва. На последните два епизода писателят обръща по-голямо внимание. Това се дължи и на нуждата на писателя да отговори на новите обвинения, че е привърженик на французите, защото той е сред последните жители,

³³ В Русия Наполеоновата кампания в Руската империя от 1812 г. е известна като „Отечествена война“. Това определение се дължи на факта, че цялото руско население взема активно участие в конфликта в опит да защити родината от нашествието на чуждия враг.

напуснали града. Бягството дава нова възможност на автора да оспори друг крайгълен камък на официалния метанаратив за 1812 г., а именно чувството за жертвоготовност и алтруизъм на руския народ. Далеч от Москва И. М. Долгоруков става свидетел за пълното безразличие на хората към ужасната съдба на древната столица на Руската империя.

Дисертацията акцентира също върху множеството паралели, които могат да бъдат идентифицирани между разказа на И. М. Долгоруков за събитията от 1812 г. и шедьовъра на Л. Н. Толстой „Война и мир“³⁴.

В рубриката „5.7. «Для веселья мне все кажется возможно, пристойно и позволительно». Развлечения и досуг“ („5.7. „Для веселья мне все кажется возможно, пристойно и позволительно“. Развлечения и свободно време“, с. 251–255) е представена интерпретацията в автобиографичното повествование на И. М. Долгоруков на формите на отдих и развлечение в руската дворянска култура през неговата епоха.

Юрий Михайлович Лотман подчертава основното значение на развлеченията в бита на руското дворянство (Лотман 1994: 91). В света на забави представителите на това социално съсловие проявяват своята същност извън служебния етикет и ограниченията на ежедневието. Развлеченията са любимата част от живота на писателя, който е голям любител на празниците и забавленията. В дисертацията се отбелязва, че Иван Михайлович приписва важна образователна функция на посещаването на салоните в Санкт-Петербург и Москва. Според мемоариста, в тях младите хора научават правилните поведенчески кодове, които трябва да се следват в обществото. Забавите са и форма на утешение за автора от несгодите и провалите в живота му. Танци, клубове, карти и др. формират богатия репертоар от развлекателни занимания, споменати в „Повестъ“. Някои от предпочитания на княза са продиктувани от следването на новите вкусове на „чувствителната“ и сантименталната публика. Например И. М. Долгоруков се изявява като голям почитател на музиката, която в неговата представа е способна дори да цивилизова изостаналите в културно отношение провинции на Руската империя.

Модата е друго обичано увлечение на писателя. Подобно на тогавашната сатирична литература, авторът се шегува със своята страст към модерни и разкошни дрехи. В същото време

³⁴ Публикуването на книгата предизвиква големи дискусии относно историческата истина на повествованието. Във връзка с това трябва да се отбележи, че „Война и мир“ от Л. Н. Толстой (1828–1910) е тясно свързана с руската мемоаристика за 1812 г. (Тартаковски 1980: 256). За да напише книгата си, писателят прави задълбочени исторически изследвания и взема предвид публикуваните тогава мемоарни свидетелства. Долгоруковият текст обаче не е споменат сред източниците, използвани от Л. Н. Толстой (Толстой 1955: 141–145). Това прави приликите на двата разказа още по-впечатляващи.

за него модата става още едно средство за демонстриране на принадлежността му към елита на Руската империя, тъй като облеклото има важно символично значение в културните кодове на дворянството. В автобиографията князът дава важно място и на най-големите си страсти, а именно театъра и литературата.

Ролята на театъра в живота на И. М. Долгоруков е разгледана в подраздела **„5.7.1. «В меня тогда театральный демон вселился». Театральность и действительность“** („5.7.1. „В меня тогда театральный демон вселился“. *Театральность и действительность*“, с. 255–258). В края на XVIII век и началото на XIX век поведението на руското дворянство има силен театрален характер. Това е особеност, която много учени, от Юрий Михайлович Лотман (Лотман 1994; Лотман 1992a; Лотман 1992b) до Андрей Зорин (Зорин 2016), подчертават многократно. Освен това, като дворянин, израснал по време на Екатерината епоха, И. М. Долгоруков очаквано е страстен любител на театъра.

В „Повестъ“ тази форма на забавление придобива оригинално тълкуване на автора, който я превръща в ключов и символен компонент на своя наратив. Бидейки талантив драматург, режисьор и актьор, И. М. Долгоруков свързва театъра с най-големите радости от своето съществуване и го смята за своеобразен талисман на живота си. В автобиографията писателят представя най-важните събития в живота си ясно свързани с театъра. Благодарение на своето участие в любителски спектакли, князът влиза в кръга на великокняжеския двор на Павел Петрович. Театралните представления са и лек срещу трудните периоди в семейния и служебния живот и по време на траур по многобройните близки, които губи. Но театърът за него има и други функции. Той е своеобразна форма на възпитание, която учи зрителите на поведенчески кодове и емоционални матрици, които трябва да се имитират. Театралната сцена нерядко става интерпретативен ключ към действителността и в „Повестъ“ авторът съобщава за няколко епизода, в които се нарушава границата между реалност и театрална фикция.

В подрубриката **„5.7.2. «В старости, свободе, уединении, что питательнее для сердца и ума, как книги?»». Книги и чтение“** („5.7.2. „В старости, свободе, уединении, что питательнее для сердца и ума, как книги?“ *Книгите и четенето*“, с. 258–267) е реконструиран профилът на И. М. Долгоруков като читател. XVIII и началото на XIX век е революционен период в Русия и по отношение към четенето. В автобиографията културната сцена, която мемоаристът описва, е доминирана от интереса към книгите. Четенето често се представя като публично събитие и възможност за социализация. Особено интересни са свидетелствата на И. М. Долгоруков за неговото посещение на вечерите на „Беседа любителей российского слова“, на

които той се опитва да подражава, създавайки своя лична версия на този литературен кръг във Владимир. В „Повестъ“ предмет на голяма гордост за писателя става избирането му за почетен член на петербургското литературно събрание, което го утешава за унизителния край на кариерата му.

Разпространението на четенето в ежедневието на дворяните се благоприятства и от сантиментализма, в който героите и героините често са представени в акта на четене, като особен интерес у аудиторията предизвиква романът като жанр. Това често кара И. М. Долгоруков и неговите съвременници да имитират в поведението си литературни персонажи, нещо, което Ю. М. Лотман определя като „литературност“. В автобиографията има многобройни примери за тази тенденция към подражание на мотиви и персонажи, заимствани от романите.

Четенето на писма и преди всичко на книги, често се споменава в „Повестъ“. От цитираните заглавия може да се заключи, че Иван Михайлович е еkleктичен читател, който познава много добре латинската и френската литература и с голям интерес чете класически, романтични, ренесансови или модни руски автори. В автобиографията И. М. Долгоруков често изказва мнението си за други писатели. Например авторът се изразява негативно за творчеството на Волтер, Екатерина II, Александър Петрович Сумароков и Василий Кирилович Тредиаковски. Князът възразява срещу атеизма в произведенията на френския философ, а в случая с Екатерина II отрицателното му мнение се дължи на убеждението на автора, че съчетанието на литературна дейност с управлението на империята е невъзможно³⁵. Що се отнася до А. П. Сумароков и В. К. Тредиаковски, И. М. Долгоруков мисли, че тяхното творчество не се вписва в новия вкус на „чувствителната“ публика и в естетическите канони, насърчавани от сантиментализма и романтизма. Долгоруковите коментари за съвременните автори са лаконични. Редки са страниците от неговите епо-текстове, в които мемоаристът се фокусира върху колегите си по перо. Обикновено подобни фрагменти се превръщат в имплицитни форми на (само)възхвала на литературния му талант и собствените му поетични идеи. Например изразената любов към сатирата на Василий Львович Пушкин позволява на И. М. Долгоруков да разкрие възгледите си относно „правилния“ подход към сатиричното писане. Срещата с Михаил Матвеевич Херасков той помни поради насърчението за творчество, която Иван Михайлович получава от автора на

³⁵ Напротив, Екатерина II смята литературата за важно средство на своята културна политика. Вера Проскурина и Андрей Зорин посвещават своите изследвания на този аспект от политическата програма на императрицата, вж. (Зорин 2001; Проскурина 2017).

първата руска епическа поема³⁶. Прави впечатление пропускането на спомените относно Василий Андреевич Жуковски, когото князът е познавал лично през годините, прекарани в Солната кантора. Негодуванието срещу редица прояви на известния поет, поколенческите различия и личната антипатия са причините за отсъствието на В. А. Жуковски сред героите на „Повестъ“³⁷ (Кузнецова & Мелцин 2014а). Въпреки това, в литературния портрет на В. А. Жуковски, съдържащ се в „Капище моего сердца...“, И. М. Долгоруков любопитно представя себе си като един от първите литературни ментори на все още младия поет.

В последния подраздел „5.7.3. *«Я старался [...] заняться литературой, как единственным моим прибежищем во времена ненастные». Писатель и поэт*“ („5.7.3. *«Я старался [...] заняться литературой, как единственным моим прибежищем во времена ненастные». Писателят и поетът Долгоруков*“, с. 267–271) е анализиран автообразът на И. М. Долгоруков като поет и писател.

През XVIII и началото на XIX век все още отсъства професионализация на фигурата на писателя, поради което много често авторите изпитват нужда да оправдаят страстта си към литературата. По време на живота на княза има две различни писателски парадигми. От една страна, съществува моделът на Г. Р. Державин, който отдава повече значение на кариерата пред литературната дейност. От друга страна, е примерът на Н. М. Карамзин, който превръща писането в основно занимание на своя живот. Дисертацията показва, че И. М. Долгоруков е по-близък до Державиновия модел, който вижда в литературата достойно забавление в свободното време. Но в своя портрет на писател И. М. Долгоруков възприема много идеи на Н. М. Карамзин за качествата, които трябва да притежава един автор.

Искреност, чувствителност, добро сърце са някои от характеристиките, които князът придава на себе си като писател и заимства от Карамзиновата матрица. Еклектизмът на Иван Михайлович, представител на консервативната литературна група „Беседа любителей русского слова“, но интересуващ се и от новостите на сантименталистката литература, понякога сякаш предизвиква комплекси у писателя, който се чувства „чудак“ в литературната панорама на времето.

³⁶ Михаил Матвеевич Херасков (1733–1807) е автор на „Россиада“ (1779), която се смята за първия завършен каноничен образец на епическа поема в Русия. Написано според каноните на класицизма, поетичното произведение разказва за превземането на Казан от Иван Грозни.

³⁷ В автобиографията В. А. Жуковски се споменава само веднъж мимоходом.

Въпреки че И. М. Долгоруков не оставя трактат по поетика, в автобиографията са изложени неговите литературни идеи и принципи. Например, авторът подчертава „домашността“ на своите стихове и критикува „утилитарното“ използване на литературата. Изследването поставя акцент и върху все по-нарастващото значение, което литературната дейност придобива в живота на автора. Особено след унизителния край на кариерата му, прозата и поезията се превръщат в новата жизненоважна мисия на И. М. Долгоруков.

За мемоариста въвличането му в културната реалност на своето време е важен аспект от създаването на автобиографичния образ. И. М. Долгоруков го моделира в съответствие с онези културни кодове и матрици, които го идентифицират като културно развит представител на руското дворянство.

В ЗАКЛЮЧЕНИЕТО (с. 273–277) на дисертационния труд се обобщават резултатите, постигнати в изследването. В тази част се потвърждава важността на изучаването на източници, произведения и автори, считани за „второстепенни“, защото те позволяват по-добро разбиране на минали и съвременни явления, предлагайки интересни нови интерпретативни ключове към действителността.

В дисертацията анализът на „Повестъ“ позволява и по-дълбоко навлизане в проблемите на автобиографичната проза (искреност на автора, белетризация и др.), идентифицирането на някои типологични характеристики на редките мъжки автобиографии от втората половина на XVIII – първите десетилетия на XIX век и подчертаването на специфични и новаторски наративни стратегии на писателя.

Изследването реконструира сложната и многостранна личност на неговия автор. И. М. Долгоруков иска да бъде оценен статуса му на представител на древното московско дворянство. Това негово желание, заедно с надеждите му да възвърне предишния блясък на рода си, определят много неговите избори в живота и са в основата на изграждането на неговия автобиографичен мит. За последното Иван Михайлович умело съчетава характеристиките на автобиографичния дискурс със стари и нови културни кодове.

В своя портрет в контекста на частния живот авторът използва новата реторика на чувствата на сантиментализма и ранния романтизъм не само за да опише емоционалната вселена, свързана с отношенията с роднините, но и за да създаде своя положителен портрет на любящ син, съпруг и баща. В автобиографията князът показва как новият култ към емоциите оказва силно влияние върху някои аспекти от ежедневието като възпитанието и образованието на децата и

справянето със загубите на близки хора, които също влияят върху себевъзприятието на автобиографа.

В автообраза на писателя в служебния свят доминират матриците на класицизма. И. М. Долгоруков идеализира себе си, подчертавайки чувството си за дълг, честност и трудолюбие за „общото благо“. Той противопоставя своя положителен пример на корумпираната действителност на военната и административна система на Руската империя. В същото време той се чувства недооценен, жертва на интриги и егоистични интереси.

В обществения живот модата, религията, новите социални практики, войните, официозните послания, забавленията, четенето и творчеството са събития и културни феномени, тематизирани и преработени от Иван Михайлович, за да повтори и потвърди собствената си културна идентичност като достоен представител на старинното руско дворянство, но улавящ и следващ новите културни тенденции.

Всичко това трансформира „Повестъ“ в енциклопедия на руската дворянска действителност от XVIII и началото на XIX век, но и едновременно в интроспективно пътешествие, което следва Долгоруковото търсене за неговия „Аз“.

5. ЛИТЕРАТУРА КЪМ АВТОРЕФЕРАТА

Асман 2004 – Асман, Я. *Культурная память: письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности*. Москва, Языки славянской культуры, 2004.

Билинкис 1995 – Билинкис, М. Я. *Русская проза XVIII века. Документальные жанры. Повесть. Роман*. Санкт-Петербург, СПб Гос. Университет, 1995.

Бицаева-Стойнова 1988 – Бицаева-Стойнова, Р. И. М. Долгоруков – автор сатирических произведений в адрес Александра I. – В: *Болгарская русистика*, № 2, 1988, с. 43–54.

Бицаева-Стойнова 2013 – Бицаева-Стойнова, Р. *Князь Иван Михайлович Долгоруков – благородный артист, режиссер, драматург*. София, ИД Принт, 2013.

Бицили 1934 – Бицилли, П. М. «Домашняя» литература и истоки классической литературы в России. – В: *Toronto Slavic Quarterly*, № 69, 2019, <http://sites.utoronto.ca/tsq/69/Bicilli69.pdf>, 24.05.2023 (издание на превода на статията от 1934 г.).

Вачева 2015 – Вачева, А. *Потомству Екатерина II. Идеи и нарративные стратегии в автобиографии императрицы*. София, УИ «Св. Климент Охридски», 2015.

Веселова 1999 – Веселова, А. Ю. Из наследия А. Т. Болотова. «О пользе, происходящей от чтения книг». – В: *XVIII век. Сборник 21*. Санкт-Петербург, Изд-во АН СССР, 1999, с. 358–367.

Веселова 2015 – Веселова, А. Ю. Романы в круге чтения и в мемуарах А. Т. Болотова. – В: *XVIII век. Сборник 28*. Москва, Санкт-Петербург, Альянс-Архео, 2015, с. 86–104.

Веселова 2020 – Веселова, А. Ю. «Право на биографию» и русская мемуаристика 1740–1770-х годов. – В: *AvtobiografiЯ*, № 9, 2020, с. 25–44.

Веселова & Милютин 2021 – Веселова, А. Ю., Милютин, М. П. Жизнь и приключения счастливого человека. – В: Болотов, А. Т. *Жизнь и приключения Андрея Болотова, описанные самим им для своих потомков. 1738–1757. Кн. 2*. Санкт-Петербург, Издательство «Пушкинский Дом», 2021, с. 11–96.

Гаспаров 2001 – Гаспаров, М. Л. *Записки и выписки*. Москва, НЛО, 2001.

Гинзбург 1977 – Гинзбург, Л. Я. *О психологической прозе*. Ленинград, Художественная литература, 1977.

Гирц 2004 – Гирц, К. Г. *Интерпретация культур*. Москва, РОССПЭН, 2004.

Гюбиева 1969 – Гюбиева, Г. Е. *Этапы развития русской мемуарно-биографической литературы XVIII в.* Автореферат, Москва, 1969.

Дмитриев 1863 – Дмитриев, М. А. *Князь Иван Михайлович Долгорукой и его сочинения*. Москва, Типография Л. И. Степановой, 1863.

Долгорукая 1810 – Долгорукая, Н. Б. Своеручные записки княгини Натальи Борисовны Долгорукой. – В: *Друг Юношества*, № 1, 1810, с. 8–69.

Долгорукая 1913 – Долгорукая, Н. Б. *Своеручные записки княгини Натальи Борисовны Долгорукой дочери г. фельдмаршала графа Бориса Петровича Шереметева*. Санкт-Петербург, Тип. Сириус, 1913.

Долгоруков 1849а – Долгоруков, И. М. *Полное собрание сочинений русских авторов. Сочинения Долгорукого (князя Ивана Михайловича). Том 1*. Санкт-Петербург, Типография Императорской Академии наук, 1849.

Долгоруков 1849b – Долгоруков, И. М. *Полное собрание сочинений русских авторов. Сочинения Долгорукого (князя Ивана Михайловича). Том 2.* Санкт-Петербург, Типография Императорской Академии наук, 1849.

Долгоруков 1870a – Долгоруков, И. М. *Славны бубны за горами или Путешествие мое кое-куда 1810 года.* Москва, Университетская типография (Катков и К), 1870.

Долгоруков 1870b – Долгоруков, И. М. *Журнал путешествия из Москвы в Нижний 1813 года.* Москва, Университетская типография (Катков и К), 1870.

Долгоруков 1870c – Долгоруков, И. М. *Путешествие в Киев в 1817 году.* Москва, Университетская типография (Катков и К), 1870.

Долгоруков 1916 – Долгоруков, И. М. *Повесть о рождении моем, происхождении и всей жизни, писанная мной самим и начатая в Москве 1788 года в Августе месяце на 25 году от рождения моего. Ч. I: 1764–1800.* Санкт-Петербург, Тип. Сириус, 1916.

Долгоруков 1997 – Долгоруков, И. М. *Катище моего сердца, или Словарь всех тех лиц, с коими я был в разных отношениях в течение моей жизни.* Москва, Наука, 1997.

Долгоруков 2004/2005 – Долгоруков, И. М. *Повесть о рождении моем, происхождении и всей жизни. В 2-х тт.* Санкт-Петербург, Наука, 2004–2005.

Елизаветина 1982 – Елизаветина, Г. Г. Становление автобиографии и мемуаров. – В: *Русский и западноевропейский классицизм. Проза.* Москва, Наука, 1982, с. 235–263.

Зорин 2016 – Зорин, А. *Появление героя. Из истории русской эмоциональной культуры конца XVIII – начала XIX века.* Москва, НЛЮ, 2016.

Кочеткова 1994 – Кочеткова, Н. Д. *Литература русского сентиментализма (Эстетические и художественные искания).* Санкт-Петербург, Наука, 1994.

Кошелева 2000 – Кошелева, О. Е. *«Свое детство» в древней руси и в России эпохи Просвещения (XVI–XVIII вв.).* Москва, Издательство УРАО, 2000.

Кузнецова 2004 – Кузнецова, Н. В. Текстологические принципы издания. – В: Долгоруков, И. М. *Повесть о рождении моем, происхождении и всей жизни. В 2-х тт.* Санкт-Петербург, Наука, 2004, с. 721–738.

Кузнецова & Мелцин 2002 – Кузнецова, Н. В., Мельцин, М. О. Текстолого-археографическое описание мемуаров кн. И. М. Долгорукова. – В: *Юбилейный сб. науч. тр. к десятилетию кафедры «Гуманитарных и социально-экономических дисциплин».* Санкт-Петербург, Издательство «Петербургский институт печати», 2002, с. 9–20.

Кузнецова & Мелцин 2005 – Кузнецова, Н. В., Мельцин, М. О. Преображение реальности в «Повести...» кн. И. М. Долгорукова. – В: Долгоруков, И. М. *Повесть о рождении моем, происхождении и всей жизни. В 2-х тт.* Санкт-Петербург, Наука, 2005, с. 491–513.

Кузнецова & Мелцин 2009a – Кузнецова, Н. В., Мельцин, М. О. Воспоминания композитора Н. Я. Афанасьева и легенда о его родстве с кн. И. М. Долгоруковым. – В: *Печать и слово Санкт-Петербурга (Петербургские чтения – 2008): в 2 ч. – Ч. I: Книжное дело. Культурология: Сборник научных трудов.* Санкт-Петербург, СПГУТД, 2009, с. 151–162.

Кузнецова & Мелцин 2009b – Кузнецова, Н. В., Мельцин, М. О. Генеалогическая легенда о родстве с кн. И. М. Долгоруковым, отраженная в воспоминаниях композитора Н. Я. Афанасьева. – В: *Вспомогательные исторические дисциплины в пространстве гуманитарного знания:*

Материалы XXI Международной конференции. [К 70-летию кафедры источниковедения и вспомогательных исторических дисциплин Историко-архивного института РГГУ]. Москва, РГГУ, 2009, с. 264–267.

Кузнецова & Мелцин 2010 – Кузнецова, Н. В., Мельцин, М. О. «Всё около её дышало роскошью!»: Жизнь екатерининского гвардейца. – В: *Родина*, №2, 2010, с. 106–110.

Кузнецова & Мелцин 2013а – Кузнецова, Н. В., Мельцин, М. О. Стихи князя Ивана Михайловича Долгорукова в составе путевых заметок «Славны бубны за горами, или Путешествие мое кое-куда 1810 года». – В: *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: зб. наук. праць IV Міжн. наук. конф., 26–27 квіт. 2013 р., Одеса.* Одеса, ВМВ, 2013, с. 202–207.

Кузнецова & Мелцин 2013б – Кузнецова, Н. В., Мельцин, М. О. Антикутузовские настроения в поэзии начала XIX в.: неопубликованная сатира кн. И. М. Долгорукова «Побаска пьяного мужика под Москвою после француза». – В: *Пушкин и 1812 год: Материалы научно-практической конференции «Золотой век французской книги в России» (4–8 апреля 2012 года) и Михайловских Пушкинских чтений «Пушкин и 1812 год» (15-19 августа 2012 года).* Сельцо Михайловское, Пушкинский Заповедник, 2013, с. 177–185.

Кузнецова & Мелцин 2014а – Кузнецова, Н. В., Мельцин, М. О. Князь И. М. Долгоруков и В. А. Жуковский: к проблеме взаимоотношений двух поэтов. – В: *Печать и слово Санкт-Петербурга (Петербургские чтения – 2013): в 2 ч. Ч. 1: Книжное дело. Культурология. Лингвистика: сб. науч. тр.* Таборисская, Е. М. (ред.). Санкт-Петербург, СПГУТД, 2014, с. 178–187.

Кузнецова & Мелцин 2014б – Кузнецова, Н. В., Мельцин, М. О. Стихотворение князя И. М. Долгорукова «На освобождение князя Сибирского» как ода, посвященная восшествию на престол императора Александра I. – В: *«Когда б я был царь...»: Материалы Михайловских Пушкинских чтений «„Когда б я был царь...“. Художник и власть» (21–25 августа 2013 года) и научно-практических чтений «Библиотека в усадьбе» «...На их полях она встречает Черты его карандаша...» (23–27 апреля 2014 года): [сб. ст.]*. Сельцо Михайловское, Пушкинский Заповедник, 2014, с. 99–111.

Кузнецова & Мелцин 2014с – Кузнецова, Н. В., Мельцин, М. О. Маргиналии на экземпляре собрания сочинений кн. И. М. Долгорукова. – В: *«Когда б я был царь...»: Материалы Михайловских Пушкинских чтений «„Когда б я был царь...“. Художник и власть» (21–25 августа 2013 года) и научно-практических чтений «Библиотека в усадьбе» «...На их полях она встречает Черты его карандаша...» (23–27 апреля 2014 года): [сб. ст.]*. Сельцо Михайловское, Пушкинский Заповедник, 2014, с. 228–242.

Кузнецова & Мелцин 2016 – Кузнецова, Н. В., Мельцин, М. О. Поэтические послания кн. И. М. Долгорукова к М. П. Телегину в историко-биографическом контексте. – В: *Жанр. Стиль. Образ: Актуальные вопросы современной филологии: Межвузовский сборник статей с международным участием.* Черниговский, Д. Н., Редькина, О. В. (ред.). Киров, б. и., 2016, с. 60–65.

Кузнецова & Мелцин 2017a – Кузнецова, Н. В., Мельцин, М. О. Князь И. М. Долгоруков в селе Мишенском: из истории создания двух стихотворений. – В: «...Я могу творить»: [Сб. ст.]. Сельцо Михайловское, Пушкинский Заповедник, 2017, с. 88–95.

Кузнецова & Мелцин 2017b – Кузнецова, Н. В., Мельцин, М. О. К вопросу об адресате «Послания к приятелю» (1822) Кн. И. М. Долгорукова. – В: *Евгений Александрович Маймин и его время: Материалы Международной научной конференции «VIII Майминские чтения». 22–24 октября 2015 г.* Псков, Псковский государственный университет, 2017, с. 168–173.

Лонгинов 1865a – Лонгинов, М. Н. Известие о записках князя Ивана Михайловича Долгорукого. – В: *Русский архив*, № 3, 1865, с. 964–968.

Лонгинов 1865b – Лонгинов, М. Н. Хронология некоторых стихотворений князя И. М. Долгорукова. – В: *Русский архив*, № 3, 1865, с. 968–972.

Лотман 1992a – Лотман, Ю. М. Поэтика бытового поведения в русской культуре XVIII века. – В: Лотман, Ю. М. *Избранные статьи. В 3-х т. Т. 1.* Таллинн, Александра, 1992, с. 248–268.

Лотман 1992b – Лотман, Ю. М. Театр и театральность в строе культуры начала XIX века. – В: Лотман, Ю. М. *Избранные статьи. В 3-х т. Т. 1.* Таллинн, Александра, 1992, с. 269–286.

Лотман 1994 – Лотман, Ю. М. *Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII – начало XIX века).* Санкт-Петербург, «Искусство–СПБ», 1994.

Лоуэнтал 2004 – Лоуэнталь, Д. *Прошлое – чужая страна.* Санкт-Петербург, Издательство «РУССКИЙ ОСТРОВ», 2004.

Марасинова 2008 – Марасинова, Е. Н. *Власть и личность: очерки русской истории XVIII века.* Москва, Наука, 2008.

Николаев 2017 – Николаев, С. И. Русские писатели XVIII века о мотивации своих занятий литературным трудом. – В: *XVIII век. Сборник 29. Литературная жизнь России XVIII века.* Москва, Санкт-Петербург, Альянс-Архео, 2017, с. 5–20.

Новицки 1952 – Новицкий В. Г. *Проза И. М. Долгорукова (опыт литературной характеристики и наблюдений над языком прозы).* Автореферат, Харьков, Харьк. гос. ун-т им. А. М. Горького, 1952.

Нора и др. 1999 – Нора, П., Озуф, М., де Пюимеж, Ж., Винок, М. *Франция-память.* Санкт-Петербург, Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999.

Отин 1986 – Отин, Е. С. Меленколия, которая болезнь называется хипохондрия. – В: *Русская речь*, № 2, 1986, с. 130–135.

Перси 2000 – Перси, У. Русские столицы и русская провинция в мемуарных текстах Ивана М. Долгорукова. – В: *Русская провинция: миф – текст – реальность.* Санкт-Петербург, Тема, 2000, с. 56–64.

Петкова 1999 – Петкова, Г. Неопубликованная рукопись Петра Михайловича Бицилли: Заметки о лексических и тематических совпадениях и заимствованиях у русских авторов-классиков. – В: *Revue des études slaves*, tome 71, fascicule 2, 1999, pp. 437–460.

Проскурина 2017 – Проскурина, В. Ю. *Империя пера Екатерины II. Литература как политика.* Москва, НЛО, 2017.

Тартаковски 1980 – Тартаковский, А. Г. *1812 год и русская мемуаристика (Опыта источниковедческого изучения)*. Москва, Наука, 1980.

Тартаковски 1991 – Тартаковский, А. Г. *Русская мемуаристика XVIII – первой половины XIX века. От рукописи к книге*. Москва, Наука, 1991.

Толстой 1955 – Толстой, Л. Н. *Полное собрание сочинений в 90 томах. Том 16*. Москва, Издательство «Художественная литература», 1955.

Тинянов 1993 – Тинянов Ю. Н. *Литературный факт*. Москва, Высш. шк., 1993.

Уортман 2002a – Уортман, Р. С. *Сценарии власти. Мифы и церемонии русской монархии. Том 1: От Петра Великого до смерти Николая I*. Москва, ОГИ, 2002.

Уортман 2002b – Уортман, Р. С. *Сценарии власти. Мифы и церемонии русской монархии. Том 2. От Александра II до отречения Николая II*. Москва, ОГИ, 2002.

Фром 2023 – Фромм, Э. *Искусство любить*. Москва, АСТ, 2023.

Фуко 1996 – Фуко, М. Ницше, генеалогия и история. – ВЪв: *Философия эпохи постмодерна: Сборник переводов и рефератов*. Минск, Изд. ООО «Красико-принт», 1996, с. 74–97.

Халбвакс 2007 – Хальбвакс, М. *Социальные рамки памяти*. Москва, Новое издательство, 2007.

Хатън 2004 – Хаттон, П. *История как искусство памяти*. Санкт-Петербург, Издательство «Владимир Даль», 2004.

Черниговски 1992 – Черниговский, Д. М. *И. М. Долгоруков как поэт-сатирик*. Автореферат, Москва, 1992.

Щукин 2007 – Щукин, В. Г. *Российский гений просвещения. Исследования в области мифопоэтики и истории идей*. Москва, РОССПЭН, 2007.

Gusdorf 1956 – Gusdorf, G. Conditions et limites d'autobiographie. – In: *Formen der Selbstdarstellung. Anketen zu einer Geschichte des literarischen Selbstportraits. Festgabe für Fritz Neubert*, Berlin, Dunker & Humboldt, 1956, pp. 105–123.

Hall 1990 – Hall, S. Cultural Identity and Diaspora. – In: *Identity: Community, Culture, Difference*. London, Lawrence & Wishart, 1990, pp. 222–237.

Lejeune 1971 – Lejeune, Ph. *L'autobiographie en France*. Paris, A. Colin, 1971.

Lejeune 1975 – Lejeune, Ph. *Le pacte autobiographique*. Paris, Édition du Seuil, 1975.

Lipovetsky 2008 – Lipovetsky, G., Sébastien, C. *Los tiempos hipermodernos*. Barcelona, Editorial Anagrama, 2008.

Lyotard 1984 – Lyotard, J. F. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis, University of Minnesota Press, 1984.

Mathieu-Castellani 1996 – Mathieu-Castellani, G. *La scène judiciaire de l'autobiographie*. Paris, PUF, 1996.

Pascal 2017 – Pascal, R. *Design and Truth in Autobiography*. London, Routledge, 2017.

Reddy 2004 – Reddy, W. M. *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*. Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

Ricœur 1990 – Ricœur, P. *Soi-même comme un autre*. Paris, Seuil, 1990.

6. ОСНОВНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Изследването обръща внимание на оригинален писател от руската литературна сцена от края на XVIII и началото на XIX век, който досега остава в периферията на научното внимание и чието обемно многожанрово творчество с малки изключения практически остава неизучено. Проучването на неговия литературен еkleктизъм (в този случай в неговата мемоаристика) дава възможност да се покаже едновременното съществуване, утвърждаването и рецепцията на стари и нови парадигми в литературата от периода.
2. В дисертацията се анализира монографично слабо проучената и почти забравена автобиография на княз И. М. Долгоруков „Повесть о рождении моем, происхождении и всей жизни...“ в сравнение с други негови его-текстове. До този момент задълбочени анализи на този текст не съществуват не само в България, но и в Русия, и въобще в чужбина.
3. Изследването реконструира еволюцията на личността на И. М. Долгоруков в личния и в обществения живот, подчертавайки стремежа на автора да воплоти образа на идеалния представител на руското дворянство. Тази реконструкция е особено важна за разбирането на литературното творчество на автора, чиито произведения се характеризират с тяхната подчертана домашност и биографичност.
4. Дисертационният труд показва потенциала за прилагане на понятията „културна памет“ и „културна идентичност“ към изучаването на литературата, акцентирайки тясната връзка между паметта, културата и идентичността в мемоаристиката. Културните кодове и паметта от миналото се използват от всеки автор на его-текст, който с тях създаде своя автобиографичен мит.
5. „Повесть о рождении моем, происхождении и всей жизни...“ е един от редките примери за мъжка автобиография в Русия от XVIII и началото на XIX век. За разлика от женските автобиографии, в литературната наука все още няма изчерпателна типологична характеристика на руската мъжка автобиографична проза. Затова дисертацията разглежда

типологията на този вид его-текстове, написани от мъже в разглеждания период (втората половина на XVIII – първите десетилетия на XIX век).

6. Извършеният поетологичен анализ предлага нови перспективи и задълбочава традиционните въпроси и проблеми, свързани с автобиографичното писане (искреност на автора, романови дискурс и др.).
7. Дисертацията допринася до разбирането на значението на дворянската култура и нейните кодове за себевъзприятието на представителите на руското дворянство.

7. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Статия „Апологетическия дискурс в автобиографическия нарратив на кн. И. М. Долгорукова“. – В: *INITIUM. Художественна литература: опит на съвременното прочитане: сборник на статии на младите ученици*. Екатеринбург, УГИ УрФУ, 2023, с. 37–41.

2. Статия „Я любил природу, но в убранстве роскошном»: природата в автобиографичното повествование на И. М. Долгоруков (1764–1823)“. – В: *Литература и природа*, 2023, достъпно на сайта: <https://litteraturaetnatura.eu/Cat-1>.

3. Статия „Емоционалният свят на семейството в «Повести о рождении моем, происхождении и всей жизни» на кн. И. М. Долгорукова (1764–1823)“. – В: *Любословие*, № 22, 2022, с. 213–232.

4. Студия „Eighteenth-Century Medicine, Health and the Memoirs of Prince I. M. Dolgorukov (1764–1823)“. – В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Факултет по славянски филологии. Том. 107. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2022, с. 103–126.

5. Синопис „Eighteenth-Century Medicine, Health and the Memoirs of Prince I. M. Dolgorukov (1764–1823)“. – В: *Study Group on Eighteenth-Century Russia Newsletter (New Series). Volume 8 (2022-23)*, 2022, достъпно на сайта: <https://www.sgecr.co.uk/newsletter2022-23/gigli.html>.

6. Статия „Метанаративът за Френско-руската война от 1812 г. и „Повест о рождении моем, происхождении и всей жизни“ от кн. И. М. Долгоруков (1764–1823)“. – В: *Дългият осемнадесети век - Хартиени революции. Ръкописните и печатни издания като идеологически инструменти*. София, Българско общество за проучване на осемнадесети век, 2022, с. 157–175.

7. Статия „Идеологията на Аз-а в мемоарната проза на княз И. М. Долгоруков“. – В: *Писането за себе си и неговите жанрове (Писма, дневници и други форми на автобиографичния разказ в европейската писмена практика (XVIII – XX век))*. София, Издателски център „Боян Пенев“, 2021, с. 266–277.

8. Статия „Поэтика мемуарной прозы кн. И. М. Долгорукова“. – В: *INITIUM. Художественна литература: опит на съвременното прочитане: сборник на статии на младите ученици*. Екатеринбург, УГИ УрФУ, 2021, с. 58–62.